

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ*

ΥΠΟ
ΜΕΓΑ Λ. ΦΑΡΑΝΤΟΥ

ε) *Sören Kierkegaard*

Όπως του F. Nietzsche έτσι και του Sören *Kierkegaard* (1813-1855) διήλθεν ή ζωή έν μέσω δραματικών διακυμάνσεων. Ούτος κατήγετο έκ εύπόρου Οίκογενείας έμπορου, γεννηθείς έν Κοpenhagen (1813), ώς τδ νεώτερον τέκνον έκ τών όκτώ και τδ μόνον έξ άλλης Μητρός, ήτοι τής ύπηρετριάς τής Οίκογενείας, μετά τής όποίας είχε συνάψει γαμικάς σχέσεις ό Πατήρ του, και τήν όποίαν άργότερον ένυμφεύθη, μετά τόν θάνατον τής νομίμου συζύγου του. Όπως ό Nietzsche, ούτω και ό K. άνετράφη είς άσθηρώς εύσεβιστικόν, Προτεσταντικόν, περιβάλλον και, με έπιθυμίαν του Πατρός του, ήναγκάσθη νά σπουδάσει Θεολογίαν και, μετά τδ πέρας τών σπουδών του, Φιλοσοφίαν, πρδς τήν όποίαν και έστράφη τελεσιδίως. Καταλυτικήν επίδρασιν ήσκησεν επ' αύτου ή ίσχυρά, Θρησκευτική, προσωπικότης του Πατρός του, όστις, μετά, ιδίως, τόν θάνατον τών πέντε έκ τών τέκνων και τής συζύγου του, έντδς μικρού χρονικού διαστήματος, έβασανίζετο υπό τύψεων ένοχής, πιστεύων ότι πάντα τά δεινά ταύτα άπετέλουν εκδήλωσιν τής όργής του Θεού κατ' αύτου διά διαπραχθείσας υπ' αύτου άμαρτίας, και δή: διότι εύρισκόμενος κάποτε είς κίνδυνον τής ζωής του έξ αίτίας δυσμενών, καιρικών, συνθηκών, έβλασφήμησε τόν Θεόν, αλλά και διά τās μετά τής ύπηρετριάς του γαμικάς σχέσεις πρδ τής τελέσεως γάμου μετ' αύτής. Τά βιώματα ταύτα βαρείας μελαγχολίας και καταθλίψεως του Πατρός έσχον βαθείαν άπήχησιν είς τήν ψυχήν του νεαρού και εύαισθήτου Sören και προσδιώρισαν, ιδιότυπως, τήν περαιτέρω ζωήν και διαγωγήν αύτου. Τδ 1838 άπέθανεν ό Πατήρ του, καταλιπών είς τόν K. σεβαστήν περιουσίαν, ήτις έξησφάλισεν είς αύτόν Οίκονομικήν αύτοτέλειαν, τδ δέ 1840 έτέλεσεν ούτος άρραβώνα, τόν όποίον, όμως, μετ' όλίγον διέλυσε, — τδ γεγονός δέ τούτο φαίνεται, ότι κατέλιπεν άνεξίτηλα τραύματα είς τήν εύαίσθητον και εύθραυστον προσωπικότητά του. Τδ υπόλοιπον τής ζωής του διήλθεν ό K. ώς κατá Χριστόν «σαλός», ώς άρνησιν και διαμαρτυρίαν: μη

* Συνέχεια έκ: *Θεολογία* (B' 1996), 293.

ἐργαζόμενος, ἀτμελήτως ἐνδεδυμένος καὶ περιφερόμενος, καὶ προκαλῶν τὸ δημόσιον αἰσθημα καὶ τὸν γέλωτα καὶ τὸν ἐμπαιγμὸν τῶν ἀλητοπαίδων, διασπαθίζων τὴν πατρικὴν περιουσίαν πρὸς ἔκδοσιν τῶν βιβλίων του, μέχρις οὗ περιῆλθεν εἰς τὰ ὅρια τῆς πενίας, τὴν ὁποίαν, ὅμως, δὲν ἐπρόλαβε νὰ γευθεῖ, διότι προηγήθη, ἐν τῷ μεταξύ, ὁ θάνατός του, εἰς ἡλικίαν μόλις 42 ἐτῶν (1855), ὅστις συνέβη, πανομοιότυπως σχεδόν, ὅπως καὶ εἰς τὸν Nietzsche, ἤτοι προηγηθείσης σωματικῆς ἐξαντλήσεως καὶ καταρρεύσεως εἰς δημόσιον δρόμον. Οἱ ἰατροί, οἵτινες διεπίστωσαν τὸν θάνατόν του, οὐδεμίαν αἰτίαν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνεύρουν!

Ἡ φήμη τοῦ K. δὲν ἐξῆλθε τῶν ὁρίων τῆς Kopenhagen καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ 19ου αἰ. καὶ ἡ πνευματικὴ του συμβολή, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὑπῆρξεν ἀσήμαντος, — κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν 20ὸν αἰ., ὅστις δὲν δύναται νὰ κατανοηθεῖ ἄνευ τοῦ πνευματικοῦ του ἔργου, τὸ ὁποῖον συμπυκνοῦται, εἰς τὸν χρόνον τῆς Φιλοσοφίας, εἰς τὴν ἀντιδικίαν του πρὸς τὴν Φιλοσοφίαν τοῦ Hegel, καὶ δὴ περὶ τὴν ἔννοιαν τῆς Πραγματικότητος, ἣτις ἀπασχόλει καὶ τὸν Μαρξισμόν καὶ ὅστις, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, εἶχε στραφεῖ κατὰ τῆς Ἑγελιανῆς φιλοσοφίας καὶ εἶχεν ἀπορρίψει αὐτήν. Ἀμφότεροι: Kierkegaard καὶ Μαρξισταὶ ἀπέρριπτον τὸν «θεοκεντρικὸν» χαρακτῆρα τῆς Ἑγελιανῆς Φιλοσοφίας, ἣτις, θεωροῦσα σύνολον τὸ φυσικο-ιστορικὸν γίνεσθαι ὡς αὐτο-εξέλιξιν καὶ αὐτο-πραγμάτωσιν τοῦ Ἀπολύτου Πνεύματος, ὑπέτιμα τὴν κοσμικὴν, ιστορικὴν, πραγματικότητα, ὡς τὸ φαινομενικὸν καὶ ἀρνητικὸν, καὶ ἔθετεν εἰς τὸ περιθώριον τὴν συγκεκριμένην Ἀτομικὴν ὑπαρξιν καὶ ζωὴν. Ἄλλ' ἐνῷ ὁ Μαρξισμὸς ἀντικατέστησε τὸ Λογικὸν Ἀπόλυτον τοῦ Hegel δι' ἐνὸς ἄλλου, ἐνδοκοσμικοῦ Ἀπολύτου, ἤτοι τῆς Ὑλης, ἔστρεψεν ὁ K. τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τὴν συγκεκριμένην Ἀτομικὴν ὑπαρξιν, ἣτις εἶναι οὐχί, ἀπλῶς, τὸ σκεπτόμενον περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς περὶ αὐτὸ πραγματικότητος ὑποκείμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ ζῶν ἐν τῇ πραγματικότητι καὶ ἀποφασίζον, ἐν ἀπολύτῳ ὑπευθυνότητι, περὶ τῆς προσωπικῆς του ζωῆς, — ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ Λογικὸν σύστημα τοῦ Hegel, τὸ ὁποῖον αἶρει τὴν εὐθύνην διὰ τὴν ζωὴν του ἐκ τοῦ Ἀτόμου καὶ μεταθέτει ταύτην εἰς τὸ Ἀπόλυτον Πνεῦμα. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπέρριψεν ὁ K. καὶ τὸν μαρξιστικὸν Sozialismus, ὅστις αἶρει ἐκ τοῦ Ἀτόμου τὸ δικαίωμα προσωπικῆς σκέψεως καὶ ἀποφάσεως καὶ ὑποτάσσει αὐτὸ εἰς τὸ ἐνδοκοσμικὸν Ἀπόλυτον: τὴν Μᾶζαν, τὴν Ἀγέλην, τὴν Ἀνθρωπότητα, τὸ Γένος.

Ἐναντι τῶν Ὀλοκληρωτισμῶν τούτων προτάσσει ὁ K. τὸ Ἄτομον, ὡς τὸ μόνον ὑπεύθυνον διὰ τὰς ἀποφάσεις καὶ τὴν ζωὴν του, καὶ ὡς τὴν ἀναγκαίαν προ-ὑπό-θεσιν διὰ τὴν οἰκοδόμησιν μιᾶς κοινωνίας

δικαίου, ἀλληλεγγύης καὶ ἀληθείας. Ὁ Κ. προεΐδε, μὲ ἀσφαλτον κριτήριον, τὴν ἀνερχομένην Μαζοποίησην τῶν Κοινωνιῶν διὰ τῶν ποικίλων σχημάτων τοῦ Σοσιαλισμοῦ, Φασισμοῦ, τῆς λαϊκῆς Δημοκρατίας κ.λπ., διὰ τῶν ὁποίων ἰσοπεδοῦνται τὰ Ἄτομα καὶ αἱ ἀξίαι, καὶ ἐπεξήτησε νὰ διασώσῃ τὸ Ἄτομον ἐκ τοῦ Ἄγελαίου τούτου πνεύματος, μὲ τὸ νὰ τὸ ἐξαγάγῃ ἐξ αὐτῶν. Ὡς μόνην δὲ διέξοδον ἀνεζήτησε τὸν Θεόν, ἢ ἄμεσος «σύνδεσις» μετὰ τοῦ Ὁποίου ἰσχυροποιεῖ τὸ Ἄτομον ἔτσι, ὥστε νὰ ἀποβάλλῃ πᾶσαν ἐλπίδα, ἀλλὰ καὶ πάντα φόβον ἐναντι τῶν Κοσμικῶν δυνάμεων κατὰ τὴν μετ' αὐτῶν ἀντιπαράθεσιν, κατὰ τό: «Εἰ ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν»;, καί: «Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἀρχαὶ οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἕτερα δυνήσεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν» (Ρωμ. 8,31.38-39). Οὕτως ἐπανέρχεται ὁ Κ. εἰς τὴν Θρησκείαν τῆς «ἐξόδου»: «Οὐκ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν» (Ἐβρ. 13,14), οὐχί, βεβαίως, ὡς φυγὴν ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὡς συνειδητὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν καὶ ὡς εὐθαρσῆ ἀντιδικίαν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ.

Ἐπὶ τὸ πρῶσιμα τῶν θεωρήσεων τούτων ἀπεδύθη ὁ Κ. εἰς ἓνα ἀδιάκοπον ἀγῶνα «ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Χριστιανῶν», ἐπιζητήσας τὴν κάθαρσιν τοῦ ὑφισταμένου Χριστιανικοῦ κατεστημένου ἐκ τῶν νοθεύσεων καὶ ἐκ τῶν ὀθνείων στοιχείων αὐτοῦ, καὶ ἀσκήσας ὀξεῖαν κριτικὴν κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῶν φορέων καὶ κατὰ τῶν ἀποκλίσεων αὐτῶν ἐκ τοῦ γνησίου πρωτο-χριστιανικοῦ πνεύματος καὶ ἐκ τῶν περιεχομένων αὐτοῦ. Ὁ Κ. δὲν ὀμιλεῖ, ἀπλῶς, περὶ παρεκκλίσεων, ἀλλὰ περὶ τελείας ἐκπτώσεως καὶ διαφθορᾶς τοῦ *ἱστορικοῦ Χριστιανισμοῦ*. Ὁ σύγχρονος Χριστιανισμὸς οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὰ γνήσια περιεχόμενα τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτος διεστράφη εἰς ἓν ἐνδοκοσμικόν, πολιτιστικὸν μέγεθος καὶ ἐτέθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν Ἀτομικῶν καὶ Κοινωνικῶν συμφερόντων καὶ σκοπιμοτήτων, ἐγκατέλειψε δὲ τὴν φροντίδα τῆς «σωτηρίας» τοῦ Ἀτόμου ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἔζησε καὶ ἐθυσιάσθη ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ἡ «ὑγεία» τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ τὸν ἀναγκαῖον ὄρον εὐεξίας καὶ τοῦ Κοινωνικοῦ σώματος. Οἱ Χριστιανοὶ καί, ἰδίως, οἱ φορεῖς αὐτοῦ, ἦτοι Κληρὸς καὶ Θεολόγοι, μετέβαλον τὸν Χριστιανισμόν, τὴν Θρησκείαν τοῦ Σταυροῦ, τῆς ἀνταπαρνήσεως, τοῦ σκανδάλου καὶ τοῦ παραδόξου, εἰς τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετον αὐτοῦ: εἰς μέσον πλουτισμοῦ, ἀπολαύσεων καὶ ἀποκτήσεως Κοσμικῶν ἀξιομάτων καὶ προνομίων. Διὸ καὶ ἀπῆται τὴν ἐξοδὸν ὄλων τῶν εἰλικρινῶν Χριστιανῶν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, διὰ νὰ περιέλθῃ αὕτη εἰς δεινὴν ἔνδειαν καὶ νὰ ἀναγκασθῇ εἰς μετάνοιαν καὶ ἐπιστροφὴν εἰς τὸ πνεῦμα Ἰησοῦ

Χριστοῦ, διανέμων εἰς τοὺς δρόμους φυλλάδια ἀναλόγου περιεχομένου καὶ παρεμποδίζων αὐτοὺς νὰ εἰσέρχονται εἰς τοὺς Ναοὺς κατὰ τὰς ἑορτάς, διὰ νὰ μὴ ἁμαρτάνουν ἔτι πλέον διὰ τῆς ὑποκρισίας των.

Συγχρόνως ἀπέρριπτεν ὁ Κ. τὸν κοσμικὸν καὶ ἄθεον Ἀνθρωπισμόν, θεωρῶν ἀδύνατον τὴν πραγμάτων αὐτοῦ ἄνευ τῆς πρὸς Θεὸν σχέσεως, καὶ ταυτίζων, οὕτω, γήσιον ἔξανθρωπισμὸν καὶ αὐθεντικὴν Χριστιανικὴν ὑπαρξίν καὶ ζωὴν. Ἐπίσης κατεπολέμει τὸν πολιτιστικὸν Χριστιανισμόν, ὅστις προβάλλεται ὡς ἐν Κοινωνικὸν ἀγαθόν, χρῆσιμον διὰ τὴν «ἠθικὴν» διαπαιδαγώγησιν καὶ τὴν Κρατικὴν τιθάσευσιν τῶν πολιτῶν, διὰ τὴν σφυρηλάτησιν καὶ ἔξαψιν τοῦ Ἐθνικοῦ φρονήματος κ.λπ. Τέλος ἐστράφη κατὰ τῆς Γνωσιοκρατικῆς Θεολογίας, ἣτις γινώσκει πολλὰ καὶ προσφέρει, ἐκ τῶν ἄνω, ἐτοιμοὺς «λύσεις» δι' ὅλα, καθὼς καὶ διὰ τὰ προβλήματα καὶ τὰς ἀγωνίας τῆς Ἀτομικῆς ὑπάρξεως, καὶ υἰοθέτησεν, ὡς οἰκείαν «Θεο-Λογικὴν», τὴν «μιαυτικὴν» μέθοδον τοῦ Σωκράτους, ὅστις εἰς τοὺς διαλόγους του πρὸς τὰ καθ' ἕκαστον Ἄτομα ἐπεζήτει οὐχὶ νὰ διδάξει τὴν ἀλήθειαν, ἐπιβάλλων αὐτὴν ὡς ἔξωθεν ἐρχομένην, ἀλλὰ νὰ ἐκμιαεύσει τὴν ἐν τῇ ὑπάρξει αὐτῶν ἐγκειμένην ἀλήθειαν, ὡς τὴν οἰκείαν πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν, ἣτοι νὰ καταστήσει ταύτην συνειδητὴν εἰς αὐτὰ οὕτως, ὥστε νὰ δυνηθῶν ταῦτα, ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ἄνευ ἔξωθεν αὐθεντίας καὶ ὑπαγορεύσεων, νὰ ἐνεργοποιήσουν καὶ νὰ πραγματώσουν ταύτην εἰς τὴν προσωπικὴν των ζωὴν⁴⁰. Ἐν γένει ὁ Κ. ἀνετάραξε τὸ τέλμα, ὅτι δηλ. ὅλα εἰς τὸν Χριστιανισμόν ἔχουν καὶ βαίνουν καλῶς, καὶ ἀντέστη εἰς τὴν αὐτονόητον συγχώνευσιν καὶ σύγχυσιν μεταξὺ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ τῶν Δυτικῶν κοινωνιῶν καὶ γνησιότητος τῆς Χριστιανικῆς ὑπάρξεως καὶ ζωῆς, ἠλεγξε δὲ ὡς πεπλανημένην τὴν Φιλοσοφίαν τοῦ Hegel, ἣτις ἐνήργει ἐναρμονιστικῶς ἐπὶ τῶν ἀντιθέσεων Ἀποκαλύψεως

40. Πρβλ. S. Kierkegaard, *Sokrates* (ἐν: *Der Enizelne und sein Gott*, - Høder - Bücherei 105(1961): «Τὸ ὕψιστον ὑπάρχει μεταξὺ Ἀνθρώπου καὶ Ἀνθρώπου. Ὁ Μαθητὴς εἶναι διὰ τὸν Διδάσκαλον ἢ ἀφορμὴ πρὸς αὐτεπίγνωσιν καὶ ὁ Διδάσκαλος εἶναι διὰ τὸν Μαθητὴν ἢ ἀφορμὴ πρὸς δικήν του ἐπίγνωσιν» (91) «Ἡ Σωκρατικὴ σκέψις διέλυσε τὸ δίλημμα, μὲ τὸ νὰ ἀποδείξει ὅτι κάθε Ἀνθρώπος κατέχει, βασικῶς, τὴν Ἀλήθειαν» (88), τὴν ὅποιαν δύναται νὰ ἀνακαλύψει, δι' ἔξωθεν μὲν ἀφορμῶν, π.χ. διὰ τοῦ Διδασκάλου, ἀλλὰ «μόνον δι' ἑαυτοῦ», δηλ. διὰ δικῆς του αὐτενεργείας. «Τὴν δικήν μου Ἀναλήθειαν ἠμπορῶ μόνον διὰ τοῦ ἑαυτοῦ μου νὰ ἀνακαλύψω, ἀφοῦ μόνον ὅταν Ἐγὼ τὴν ἀνακαλύψω ἔχει αὕτη ἀνακαλυφθεῖ, ποτὲ δὲ προηγουμένως, ἀκόμη καὶ ἂν ὁ Κόσμος ὅλος τὴν ἐγνώριζεν... Ὁ Διδάσκαλος, λοιπόν, παίρνει τὴν θέσιν τοῦ Θεοῦ, ὅστις, ἐνεργῶν ὡς ἀφορμὴ, παρακινεῖ τὸν Μαθητὴν εἰς ἀνάμνησιν τῆς δικῆς του Ἀναληθείας» καὶ εἰς πάλιν πρὸς ἀναζήτησιν τῆς Ἀληθείας. «Διότι ἡ Ἀναλήθεια κείται οὐχὶ ἐκτὸς τῆς Ἀληθείας, ἀλλὰ πολεμικῶς κατὰ τῆς Ἀληθείας» (89.90).

καὶ Λογικῆς, Θεολογίας καὶ Φιλοσοφίας, Χριστιανισμοῦ καὶ Κόσμου, πίστεως καὶ κοσμικῆς παιδείας, κοσμικῆς εὐημερίας καὶ εὐδαιμονίας καὶ εἰς Θεὸν ἐλπίδος, καὶ ἀφωμοίωνε πάντα ταῦτα εἰς μίαν ὑψηλότεραν Σύν-Θεσιν. Πνεῦμα Χριστοῦ καὶ Κοσμικὸν πνεῦμα ἀντί-κείνται, ὁ δὲ Χριστιανισμὸς ἀπευθύνεται, πρωτίστως, πρὸς τὰ καθ' ἕκαστον Ἴατομα, τὸ ὁποῖα ἐπιζητεῖ νὰ «σώσει», ἤτοι νὰ ἐξανθρωπήσει, συμφῶνως πρὸς τὸ πνεῦμα Χριστοῦ⁴¹.

Ὁ Κ. στρέφει, περαιτέρω, ὄλον τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τὰ κεντρικὰ περιεχόμενα τῆς Χριστιανικῆς, θείας Ἀποκαλύψεως: ἁμαρτίαν, μετάνοιαν, πίστιν, θείαν χάριν κ.λπ., καὶ ἀπομακρύνεται, σταδιακῶς, ἐκ τῆς Σωκρατικῆς «μαιευτικῆς» μεθόδου, ἥτις ἀποδέχεται, ὅτι ἡ Ἀλήθεια ἐγκείται ἐν τῷ Ἀνθρώπῳ καὶ ἐπιζητεῖ διὰ «ψυχαναλύσεως»: διὰ τῆς μεθόδου ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων νὰ ἀπωθήσει τὰς προκαταλήψεις καὶ τὴν ψευδαίσθησιν τοῦ Ἀτόμου, ὅτι γνωρίζει, καὶ νὰ φέρει αὐτὸ εἰς συνειδήσιν τῆς τελείας ἀγνωσίας του οὕτως, ὥστε νὰ δυνηθεῖ νὰ διεισδύσει τοῦτο εἰς τὸ πραγματικὸν «βάθος» τῆς φύσεώς του καὶ νὰ ἀνακαλύψει, ἀφ' ἑαυτοῦ, τὴν ἀλήθειαν, κατ' ἐξοχὴν δὲ ὡς ἐπι-στροφὴν καὶ ἀνά-μνησιν. Ἐδῶ δύο δεδομένα διαφοροποιοῦν τὴν Σωκρατικὴν ἀλήθειαν ἐναντι τῆς Χριστιανικῆς: ἐκεῖνη ἐκλαμβάνεται ὡς ἐγκειμένη ἐν τῇ Ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ ἀκόμη, ὅτι δύναται τὸ Ἴατομον, διὰ καταλλήλου μεθόδου, «τῆς μαιευτικῆς», νὰ ἐκμαιεύσει, δηλ. νὰ φέρει αὐτὴν εἰς φῶς καὶ εἰς τὸ προσκήνιον τῆς συνειδήσεως. Ἀντιθέτως δὲ ἡ Χριστιανικὴ ἀλήθεια ἐρχεται ἐξῶθεν εἰς τὸν Ἀνθρωπον καὶ ἄνευ παρεμβάσεως ἢ συνεργίας αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ Ἀλήθεια, ἀποκαλυπτόμενος ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὸν Ἀνθρωπον. Ἀλλὰ

41. Πλήθος μονογραφῶν τοῦ S. Kierkegaard ἔχουν δημοσιευθεῖ εἰς τὸν τόμον *Der Augenblick* (Siebenstern 627/1959), διὰ τῶν ὁποίων πλήττει, ἀνηλεῶς, τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἰδίως τοὺς ἐπισήμους φορεῖς τοῦ Χριστιανισμοῦ, Κληρικοὺς καὶ Θεολόγους, διὰ τὴν ἀντι-χριστιανικὴν τῶν ζῶν καὶ διαγωγὴν: διὰ τὴν συναλλαγὴν τῶν πρὸς τὴν Κοσμικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδιοτελῶν κινήτρων, διὰ τὸ ὑλιστικὸν τῶν πνεύμα, διὰ τὴν γεμάτην ὑποκρισίαν καὶ ψεύδους συμπεριφορὰν τῶν κ.λπ., καὶ ἐπανάρχεται εἰς τὸ πρωτο-χριστιανικὸν γνήσιον φρόνημα περὶ μαρτυρίας τῆς Ἀληθείας ὡς Μαρτυρίου. «Εἰς Μάρτυς τῆς Ἀληθείας εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, οὐδὲν γνωρίζει περὶ τοῦ τί σημαίνει Ἀπόλαυσις,... ἀλλ' εἶναι μεμνημένος εἰς πάν, ὅτι σημαίνει Πάσχειν... Εἰς Μάρτυς τῆς Ἀληθείας μαρτυρεῖ περὶ τῆς Ἀληθείας, ζῶν ἐν πτωχείᾳ, σμικρότητι καὶ ταπεινώσει, ἀκόμη καὶ ἂν παραγνωρίζεται, μισεῖται, γίνεται ἀπεχθής, ἐμπαίζεται καὶ γελοιοποιεῖται... Οἱ χριστιανοί, ὅμως, παίζουν τὸν χριστιανόν, ὅπως παίζει τὸ Παιδί τὸν Στρατιώτην, δηλ. ἀποσεύουν τοὺς κινδύνους (χριστιανικῶς ἀντιστοιχοῦν Ἰάρτυς καὶ Ἰίνδυνος), καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐξοπλίζονται με δύναμιν (διὰ νὰ εἶναι ἐπικίνδυνοι πρὸς τοὺς ἄλλους), με Ἀγαθά, με Προνόμια καὶ με τὴν ἀπόλαυσιν τῶν πλέον ἐξεζητημένων Νοστιμιῶν» (5 ἐξ.).!

καὶ ἡ προσοικειώσις τῆς Ἀληθείας εἰς τὸν Ἄνθρωπον γίνεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς Θείας Χάριτος, καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Ἀνθρώπου ἀφ' ἑαυτοῦ, «καθὼς γέγραπται: Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν Αὐτὸν» (Α' Κορ. 2,9). Ὁ Κ. ἔχει ἐπίγνωσιν τῶν διαφορῶν τούτων, ἀλλὰ δὲν ἀναλίσκεται εἰς σχολαστικὰς, Νοητικὰς, διασαφήσεις, — θεωρεῖ δέ, πολλῶ μᾶλλον, τὴν θεϊαν Ἀλήθειαν ὡς *ταντιζομένην* πρὸς τὴν Ἀνθρωπίνην. Αὕτη ἔρχεται μὲν ἔξωθεν, ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ δὲ ὡς ξένον τι, ἀλλ' ὡς τὸ οἰκεῖον καὶ ἀντίστοιχον πρὸς τὴν Ἀνθρωπίνην φύσιν: ὁ Κ. θεωρεῖ ὅτι *ὀρθῆ* εἰς Θεὸν πίστις καὶ *ἐξανθρωπισμὸς* συμπίπτουν, — τὸ ἐν δὲ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἄνευ τοῦ ἄλλου⁴².

Διὰ τὰς ἀνωτέρω Χριστιανικὰς ἐννοίας: ἀμαρτίαν, μετάνοιαν, πίστιν, θεϊαν χάριν κ.λπ., καὶ πρὸς κατανόησιν καὶ προσοικειώσιν αὐτῶν ἐργάζεται οὗτος οὐχὶ νοησιαρχικῶς, ἀλλ' «ὑπαρξιακῶς», ἐπιζητῶν νὰ κατανοήσῃ τὴν σημασίαν αὐτῶν διὰ τὴν ζωὴν τοῦ Ἀτόμου

42. Ὁ Kierkegaard ἐπανέρχεται, συχνάκις, εἰς τὸ θέμα σχέσεων καὶ διαφορῶν τῆς περὶ Ἀληθείας ἐννοίας εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὸν Χριστιανισμὸν, καὶ διευκρινίζει: Εἰς τὸ δῆλημα, ποῦ ἀναδύεται εἰς τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους, — ἐὰν ὁ Ἄνθρωπος γνωρίζῃ τὴν Ἀλήθειαν, διατὶ νὰ τὴν ἀναζητῇ, καὶ ἐὰν δὲν γνωρίζῃ τὴν Ἀλήθειαν, δὲν δύναται νὰ τὴν ἀναζητῇ, διότι δὲν γνωρίζῃ, ποῦ νὰ ἀναζητήσει ταύτην, δίδεται ἡ ἀπάντησις: «Τὸ μανθάνειν καὶ ἀναζητεῖν εἶναι, ἄπλως, Ἀναμνησθεσθαι ἔστι, ὥστε ὁ Ἄγνων νὰ παρακινήθῃ δι' ὑπομνήσεως νὰ ξανα-οκεφθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι γνωρίζῃ. Ἡ Ἀλήθεια δηλ. δὲν ἐμφυτεύεται εἰς αὐτόν, ἀλλ' ὑπάρχει ἐν αὐτῷ» (12). Ἀκολούθως δὲ κατανοεῖται καὶ «ἡ τέχνη τῆς ἐκμειύσεως» ὑπὸ τοῦ Σωκράτους, οὐχὶ δηλ. ὡς ἀποτίκτουσα κάτι τὸ νέον, ἀλλ' ὡς φέρουσα εἰς φῶς, εἰς τὴν συνείδησιν, τὸ ἤδη ἐνυπάρχον, ἀλλ' εἰς τὴν λήθην περιπεσόν, ὅπως ἀναφέρει, σαφῶς, καὶ ὁ Σωκράτης: «Μαιεύεσθαι με ὁ Θεὸς ἀναγκάζει, γεννᾶν δὲ ἀπεκώλυσεν» (Πλάτωνος, *Θεαίτητος* 150b ἐξ.), ἦτοι κατὰ Kierkegaard: «Μεταξὺ Ἀνθρώπου καὶ Ἀνθρώπου ὑφίσταται τὸ ἐλευθερῶναι (ἐν τῷ κειμένῳ: μαιεύεσθαι, Entbinden), τὸ δὲ Γεννᾶν ἀνήκει, ἀποκλειστικῶς, εἰς τὸν Θεόν» (13). Διάφορα, ὅμως, ἰσχύουν προκειμένου περὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀληθείας: Ἐνῶ δηλ. εἰς τὸν Σωκρατικὸν στοχασμὸν «κάθε Ἄνθρωπος, βασικῶς, κατέχει τὴν Ἀλήθειαν» (16), ἰσχύει διὰ τὸν Χριστιανισμὸν ἡ θέσις: Ὁ Ἄνθρωπος «εἶναι ἡ Ἀναλήθεια, καὶ αὐτὸ μὲ δικήν του ἐνοχλήν», «ὁ δὲ Διδάσκαλος εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός, ὁ παρέχων τὴν δυνατότητα καὶ τὴν Ἀλήθειαν» πρὸς προσοικειώσιν, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι οὗτος δὲν διδάσκει, ἀπλῶς, τὸν Μαθητὴν, ἀλλὰ παριστᾷ τὸν Θεὸν ἐν τῇ Ἀτομικῇ ὑπάρξει καὶ ζωῇ του (17). Ἐκ τοῦ λόγου δέ, ὅτι τὸ Ἄτομον «εἶναι ἡ Ἀναλήθεια» μὲ ἰδίαν ὑπατιότητα, ἀναδύονται εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ αἱ ἐννοίαι: μετάνοια μετὰ δακρῶν, ἐπιστροφή κ.λπ. Τί εἶναι, λοιπόν, ἡ Ἀλήθεια εἰς τὸν Χριστιανισμὸν; — Εἶναι δύναμις, πηγάζουσα ἐκ Θεοῦ καὶ μεταμορφουσα τὸ Ἄτομον «εἰς Ἀνθρωπον ἄλλης ποιότητος, εἰς ἓνα καινὸν Ἀνθρωπον», ἔχομεν δηλ. «μετάβασιν ἐκ τοῦ Μῆ-Εἶναι εἰς τὸ Εἶναι, μίαν γέννησιν», «τὴν καλουμένην Ἀναγέννησιν. Ὁ ἄνθρωπος ἐρχε-

και οὐχὶ διὰ τὴν Λογικὴν καὶ τὴν γνῶσιν. Οἱ Χριστιανοί, καὶ ἰδίως οἱ Θεολόγοι, γνωρίζουν νὰ λέγουν πολλὰ *περὶ* τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅμως δὲν ζοῦν ὡς Χριστιανοί: Οὗτοι μετέστρεψαν τὴν εἰς Θεὸν πίστιν, ὡς ζωὴν καὶ μαρτύριον, εἰς θεωρίαν καὶ γνῶσιν. Μέσω τῶν Χριστιανικῶν «κατηγοριῶν» ἐπιχειρεῖ, λοιπόν, ὁ Κ. νὰ διαφωτίσει τὴν *προσωπικὴν ὑπαρξιν*: τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν αὐτῆς καὶ νὰ διανοίξει νέους δρόμους πρὸς τὸ μέλλον. Εἰς τὴν διαπίστωσιν *λαθῶν καὶ ἀμαρτιῶν τοῦ Παρελθόντος* δὲν τρέπεται ὁ Πιστὸς εἰς «φυγὴν»: πρὸς τὸ ἔσω, τὴν μυστικο-πάθειαν ἢ πρὸς τὸ Ἐκτὸς καὶ Ἐπέκεινα, πρὸς τὸν κόσμον τῶν ποικίλων περιστασιῶν ἢ πρὸς τὴν ἀπόρρητον καὶ τὴν λήθην, ἀλλ' ἀντιμετωπίζει τὸ ἀμαρτωλὸν παρελθόν του «πρόσωπον-πρὸς-πρόσωπον»: δὲν ἀρνεῖται, ὅτι εἶναι δικό του, ἀλλὰ ταυτίζεται πρὸς αὐτὸ καὶ ἐπωμίζεται τὴν ἐνοχὴν καὶ τὰς ἀκολουθίας αὐτῆς, «αἶρων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν» (Λουκ. 9,23), καὶ οὐχὶ μόνον τοῦτο, ἀλλ' ἐπωμίζεται τὰς ἀμαρτίας καὶ τῶν δικῶν του προγόνων καὶ συγγενῶν. Οὕτω δὲ κάμνει κατάφασιν *ὄλου τοῦ ἑαυτοῦ του*, ἤτοι καὶ τῶν Ἀρνητικῶν πτυχῶν τῆς ζωῆς του, καὶ ἐντεῦθεν ἐπιχειρεῖ τὴν ὑπέρβασιν τοῦ παρελθόντος πρὸς μίαν νέαν ζωὴν καὶ ἀνακαίνισιν. Αὐτὸ δὲ εἶναι καὶ τὸ «ἠρωϊκὸν» στοιχεῖον τῆς θεολογίας τοῦ Κ.: δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸ Ἄτομον τὴν φυγὴν ἐκ τῆς προσωπικῆς εὐθύνης καὶ εἰλικρινείας, μὲ τὸ νὰ προβάλλει «προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις» (Ἰω. 15,22).

Ἐκ τῆς ἀφετηρίας ταύτης ἀφορμώμενος ὁ Κ. κατανοεῖ καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς *Μετα-νοίας*. Αὕτη εἶναι οὐχὶ νοητικὴ, ἐγκεφαλικὴ, ἐνέργεια καὶ πρᾶξις, ἀλλ' ἢ ἐν ἀδιακόπῳ πάλη πρὸς τὸ παρελθὸν ἀναζητησις τῶν ἐγκειμένων ἐν τῇ Ἀτομικῇ ὑπάρξει νέων καὶ θετικῶν δυνατοτήτων ζωῆς. Ὁ «καινὸς» Ἄνθρωπος κατανοεῖται ὡς διαρκῆς ἀγών, καὶ ἀνὰ πάσαν στιγμὴν, ὑπερβάσεως τοῦ «παλαιοῦ», ὅστις οὐδέποτε ἀποθνήσκει, ἀλλ' ἀγρυπνεῖ νὰ ἐπανέλθει εἰς τὴν προτέραν κυριαρχίαν του. Ὁ τρόπος οὗτος ἀντι-μετωπίσεως τοῦ Ἀμαρτωλοῦ παρελθόντος ἄγει τὸ Ἄτομον οὐχὶ εἰς παραλυτικὴν ἀπόγνωσιν, ἀλλ' εἰς τὴν κατὰ Θεὸν πίστιν ὡς «πάλην» (Ἐφεσ. 6,12) πρὸς δύο μέτωπα: πρὸς τὸ παρελθὸν ὡς *μετά-νοιαν*, ἤτοι ὡς «ἀγῶνα» (Ἐβρ. 12,1) ὑπερβάσεως τῶν Ἀρνητικῶν πτυχῶν τῆς ζωῆς, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ὡς *πορείαν* καὶ ἐλπίδα πληρώσεως τῶν ἐν τῇ ὑπάρξει ἐγκειμένων θετικῶν δυνατοτήτων, — καὶ ταῦτα πάντα οὐχὶ ὡς «φυγὴ» πρὸς τὰ ὀπίσω,

ται διὰ δευτέραν φορὰν εἰς τὸν Κόσμον, ὅπως; καὶ κατὰ τὴν γέννησίν του» (20-21· S. Kierkegaard, *Philosophische Brocken* (ἐκδ. ὑπὸ L. Richter), 1992).

ώς τραυματική ανάμνησις, οὔτε δὲ καὶ πρὸς τὰ ἔμπροσ, ὡς μία οὐτοπική προσδοκία πρὸς ἓν ἀπώτερον καὶ ἀόριστον μέλλον, ἀλλ' ὡς βίωμα καὶ ἔμπειρία τοῦ Παρόντος, τῆς *Στιγμῆς*, τοῦ ἐκάστοτε ἐδῶ-τώρα. Παρελθόν, ὡς ἀποτυχία καὶ ἐνοχή, καὶ Μέλλον, ὡς ἐλπίς καὶ πλήρωμα, βασιάζονται ὑπὸ τῆς Ὑπάρξεως εἰς τὸ Παρόν, εἰς μίαν διαλεκτικήν ἐξισορρόπησιν καὶ ἀλληλο-ὑπέρβασιν: χωρὶς τὸ βύθισμα εἰς τὴν ἀπόγνωσιν ἢ τὸν ἐνθουσιασμόν τῆς αἰσιοδοξίας. Ἡ Ζωὴ εἶναι μία Θάλασσα, τὴν ὁποίαν διαβαίνει τις, *κολυμβῶν*, συμπλέων καὶ ἀντιπαιλαίων πρὸς τὰ κύματα, καὶ οὐχὶ καθήμενος ἐπὶ τῆς Ἀκτῆς καὶ ρεμβάζων καὶ στοχαζόμενος *περὶ αὐτῆς*⁴³.

Τί εἶναι *Πίστις* καὶ πῶς κατανοεῖ ταύτην ὁ Κ., ἐξηγεῖ εἰς τὸ παράδειγμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀβραάμ. Ὁ Θεὸς ἐνετείλατο εἰς τὸν Ἀβραάμ: «Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, εἰς τὴν γῆν, ἣν ἂν σοὶ δεῖξω... καὶ ἐπορεύεθι Ἀβραάμ, καθὼς ἐλάλησεν αὐτῷ ὁ Κύριος» (Γεν. 12,1 ἔξ.). «*Πίστει* καλούμενος Ἀβραάμ *ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν* εἰς τὸν τόπον, ὃν ἔμελε λαμβάνειν εἰς κληρονομίαν, καὶ *ἐξῆλθε, μὴ ἐπιστάμενος πού ἔρχεται*. Πίστει παρώκησεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ὡς *ἄλλοτριάν*» (Εβρ. 11, 8-9).

— «Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ: ἰδοὺ Σάρρα ἡ γυνὴ σου τέξεται σοὶ υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαάκ... καὶ ἐνευλογηθήσονται *ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη* τῆς

43. Τὰς Θεολογικὰς «κατηγορίας» τῆς πιστευούσης καὶ θεολογούσης Χριστιανικῆς ὑπάρξεως καὶ ζωῆς ἀναλύει ὁ Kierkegaard, κατ' ἐξοχήν, εἰς τὸ ἔργον του: *Einübung im Christentum*, δημοσιευθὲν ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον: Anti-Climacus (ἐν: Siebenstern 621/1986²) καί, πάντοτε, εἰς στενὴν συνάφειαν πρὸς τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ὁποίου ἐκφαίνονται τὰ «προσόντα» τῆς Θεότητος, καὶ εἰς μίαν διαρκῆ ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὸν Κόσμον, ὅστις ἔχει νὰ ἐπιδείξει μόνον ἀντιθέτους «ἀρετάς» πρὸς τὸ Θεῖον Θέλημα, καὶ ἀδιάλειπτον κριτικήν πρὸς τὴν «κατεστημένην» Ἐκκλησίαν, τοὺς Φορεῖς καὶ τοὺς Πιστοὺς τῆς, οἱ ὅποιοι ζοῦν εἰς βάρος τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ πρὸς ἴδιον ὄφελος καὶ συμφέρον. Τὸ πάθος καὶ ὁ πόνος τοῦ Κ. διὰ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ «κατεστημένου Χριστιανισμοῦ» ἐκ τῶν περιεχομένων τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως ἔχουν προφητικὸν βᾶθος καὶ ἀντιστοιχίας: Ὁ ἱστορικὸς Χριστιανισμὸς ἀπώλεσε τὸ πνεῦμα τῆς ταπεινώσεως καὶ θυσίας, τῆς ἀγωνιστικότητος καὶ τοῦ μαρτυρίου, «καὶ ζῆ τῶρα ὡς καταστηματοειδὴς Χριστιανισμὸς, εἰς τὸν ὁποῖον οὐδέποτε γίνεται λόγος περὶ ἀγῶνος, — ἐν καλο-μαθημένον γένος, ἀλαζόνες καί, παρὰ ταῦτα, δειλοί, πείσιμονες καί, παρὰ ταῦτα, μαλθακοί... Ἄχ, Σὺ δίκαιε Θεέ, καὶ τὸ θέατρον εἰς τὴν Χριστιανωσύνην. Δίκαιε Θεέ! Ναί, ὅστις θέλει νὰ βλέπει, βλέπει ἐδῶ τὸν δίκαιον Θεόν: Φρικτὴ τιμωρία, διότι ἡ παλαιούσα Ἐκκλησία διεστράφη εἰς Θριαμβεύουσαν ἢ εἰς καταστηματοειδὴ Χριστιανωσύνην... Μόνον ἡ ἀγωνιζομένη Ἐκκλησία εἶναι ἡ Ἀλήθεια, ἡ μάλλον: ἡ Ἀλήθεια εἶναι, ἐν ὅσῳ χρόνῳ θὰ ὑπάρχει Ἐκκλησία εἰς τὸν Κόσμον τοῦτον, ἡ ἀγωνιζομένη Ἐκκλησία, ἡ διετελοῦσα ἐν κοινωνίᾳ πρὸς τὸν Χριστὸν εἰς τὴν ταπεινώσιν Του... Χριστιανικῶς — Ζῆν σημαίνει νὰ εἶσαι μέλος τῆς ἀγωνιζομένης Ἐκκλησίας. Αὐτὸ εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ἡ θριαμβολογοῦσα Ἐκκλησία καὶ ὁ καταστηματοειδὴς Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ Ἀναλήθεια, εἶναι ἡ μεγίστη δυστυχία, πὺν συνέβη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἶναι ὁ δλεθρος καί, συγχρόνως, ἡ τιμωρία τῆς, διότι εἶναι ἡ ἴδια ὑπεύθυνος διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς» (231.232).

Γῆς» (Γεν. 17,19' 18,18). «Σάρα δὲ ἤκουσε πρὸς τῆ θύρα τῆς σκηνῆς οὕσα ὀπισθεν αὐτοῦ... καὶ ἐγέλασεν», — ἦσαν «'Αβραάμ καὶ Σάρρα πρεσβύτεροι, προβεβηκότες ἡμερῶν... Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς 'Αβραάμ: Τί ὅτι ἐγέλασεν ἡ Σάρρα;... μὴ ἀδυνατεῖ παρὰ τῷ Θεῷ ρῆμα» (Γεν.18,9 ἔξ.); «Καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε Σάρρα τῷ 'Αβραάμ υἱὸν εἰς τὸ γῆρας εἰς τὸν καιρὸν, καθὰ ἐλάλησεν αὐτῷ Κύριος, καὶ ἐκάλεσεν 'Αβραάμ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ... 'Ισαάκ» (Γεν. 21, 2-3).

— «Καὶ ὁ Θεός... ἐπείραζεν τὸν 'Αβραάμ καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν: 'Αβραάμ,... λάβε τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν 'Ισαάκ, καὶ πορεύθητι εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν, καὶ ἀνένεγκον αὐτὸν ἐκεῖ εἰς ὀλοκάρπωσιν ἐφ' ἓν τῶν ὀρέων, ὧν ἂν σοι εἴπω. 'Αναστάς δὲ 'Αβραάμ,... παρέλαβε τὸν 'Ισαάκ, τὸν υἱὸν αὐτοῦ,... καὶ ἦλθον εἰς τὸν τόπον, ὃν εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός... Καὶ ἐξέτεινεν 'Αβραάμ τὴν χεῖρα αὐτοῦ λαβεῖν τὴν μάχαιραν σφάζει τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸν Ἄγγελος Κυρίου ἐκ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ εἶπεν αὐτῷ: 'Αβραάμ,... μὴ ἐπιβάλης τὴν χεῖρα σου ἐπὶ τὸ παιδάριον, μηδὲ ποιήσης αὐτῷ μηδέν· νῦν γὰρ ἔγνω ὅτι φοβῆ τὸν Θεὸν σὺ καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου, τοῦ ἀγαπητοῦ, δι' ἐμὲ» (Γεν. 22,1 ἔξ.).

Τὴν τραγικὴν καὶ συγκινητικὴν ταύτην ἱστορίαν τοῦ 'Αβραάμ παραλαμβάνει ὁ Kierkegaard διὰ νὰ ἐξηγήσει, τί σημαίνει, ὄντως, ἡ *πίστις*. Μὲ ἐντολὴν καὶ ὑπόσχεσιν τοῦ Θεοῦ ἐγκατέλειψεν ὁ 'Αβραάμ τὴν πατρίδα του καὶ ἐπορεύθη εἰς ξένον τόπον, διὰ νὰ ζήσει ἐκεῖ ὡς πρὸς ἰδικόν του. Ὁπίσω του ἀφήκε «τὴν γεώδη Λογικὴν καὶ ἔλαβε μετ' αὐτοῦ τὴν πίστιν». Περαιτέρω ἐπίστευσεν εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, ὅτι θὰ ἀποκτήσει υἱὸν καὶ θὰ καταστεῖ πατὴρ ἔθνῶν. «Ὁ 'Αβραάμ, πιστεύσας εἰς τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην τοῦ Θεοῦ, ἐπίστευσεν εἰς αὐτὴν-ἐδῶ τὴν ζωὴν» καὶ οὐχὶ εἰς ἄλλην τινά, ἐπέκεινα αὐτῆς. Τοῦτο δὲ σημαίνει ἀδιάκοπον ἀγῶνα πρὸς τὸν ἀδυσώπητον ἐχθρόν, τὸν Χρόνον, ὅστις καταβάλλει κάθε 'Ατομικὴν ἀντί-στασιν καὶ παραλύει κάθε ἐλπίδα. Ὁ 'Αβραάμ, πιστεύσας εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, διέσωσε τὸ σθένος καὶ τὴν μαχητικότητα κατὰ τοῦ Χρόνου, σφυρηλατήσας ὑγιῶς τὰς ψυχο-πνευματικὰς του δυνάμεις, — καὶ ἀπέκτησε τὸν υἱὸν του 'Ισαάκ. Ὅμως ὁ Θεὸς ἐδοκίμασεν αὐτὸν ἐκ νέου καὶ δὲν ἀφήκεν αὐτὸν νὰ στηριχθεῖ εἰς τὴν *γῆν* αὐτὴν ἐλπίδα, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν Θεόν· διὸ καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ πορευθεῖ εἰς τὸ Ὅρος, πού τοῦ ὑπέδειξε, καὶ νὰ θυσιάσει τὸν υἱὸν του 'Ισαάκ, — καὶ ὁ 'Αβραάμ ὑπήκουσεν. Ἐδῶ ἔχομεν σύμπτωσιν καὶ σύγκρουσιν «στοιχείων», πού ὑπερβαίνουν κάθε Λογικὴν: Ὁ 'Αβραάμ, στηριχθεὶς εἰς τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Θεοῦ, «ἐπίστευσεν εἰς ἐκεῖνο, πού ἀντίκειται πρὸς τὴν Λογικὴν», ἀποκτήσας υἱὸν εἰς παρωχημένην ἡλικίαν, ἥτοι παρὰ τὴν Λογικὴν «ἐπίστευσεν εἰς αὐτὴν-ἐδῶ τὴν ζωὴν», — ἀκόμη δὲ καὶ ὅταν ἔδωκεν ὁ Θεὸς ἐντολὴν εἰς αὐτὸν νὰ θυσιάσει τὸν υἱόν, «τὴν μοναδικὴν του ἐλπίδα»! Ὁ 'Αβραάμ, στηριχθεὶς εἰς τὴν ὑπόσχεσιν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, «ἐγένετο μέγας διὰ τῆς δυνάμεως ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ, διὰ τῆς σοφίας ἐν τῇ μωρίᾳ, διὰ τῆς ἐλπίδος ἐν τῇ

παραφορᾶ, διὰ τῆς ἀγάπης ὡς μίσους πρὸς ἑαυτὸν». «Ὁ Ἀβραὰμ ἀπέρριψε, διὰ τῆς πίστεως, τὸ παροδικόν, οὐχὶ διὰ νὰ τὸ ἐγκαταλείψει, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸ ἀποκτήσει, εἰς τὴν πληρότητα, μὲ μόνην δύναμιν τὸ παράλογον». Ἐδῶ διαρρήσει ἡ πίστις κάθε Ἀνθρώπινον μέτρον καὶ κριτήριον: «ἡ πίστις ἀρχίζει ἐκεῖ, πού, ἀκριβῶς, τελειώνει ἡ Λογικὴ»⁴⁴!

Ἡ πίστις δὲν ἐντάσσεται εἰς μίαν γενικὴν Ἠθικὴν ἢ εἰς ἓνα κοινὸν Ἀνθρωπισμόν, ὅστις ἐξαιρεῖ τὸ χρέος καὶ τὸ καθήκον πρὸς τὸν συνάνθρωπον, ἀλλ' ἔχει ἴδια κριτήρια. Ὁ Ἀβραὰμ ἐπεζήτησε νὰ φωνεύσει τὸν υἱὸν του καί, ὁμως, τιμᾶται ὡς ὁ πατὴρ τῶν πιστευόντων. Ἡ πίστις εἶναι ἀτομικὴ σχέσις: Ὁ πιστὸς πιστεύει, ὑπακούει καὶ λογοδοτεῖ, μόνον, εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἀδιαφορεῖ δι' ἐπικρίσεις, συμβουλὰς ἢ παραινέσεις, — ἀκόμη δὲ καὶ διὰ τὰς ἀκολουθίας τῶν ἐνεργειῶν τῆς. «Ἡ πίστις εἶναι τὸ θαῦμα», τὸ ὅποιον συμβαίνει, ὁμως, καθημερινῶς εἶναι ἡ συνάντησις τοῦ κάτω Ἀπειρου πρὸ τὸ ἄνω, ἀπόλυτον, Ἄπειρον. «Ἄβυσσος Ἄβυσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωνὴν τῶν καταρρακτῶν σου» (Ψαλμ. 41,8). Ὁ Ἀνθρώπος ἴσταται μόνος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ: οὐδεὶς δύναται νὰ ἄρει ἀπ' αὐτοῦ τὴν εὐθύνην διὰ τὰς ἀποφάσεις καὶ τὴν ζωὴν του· οὔτε διδάσκεται, ἀλλ' οὔτε καὶ διδάσκει. «Ὁ ἀληθινὸς πιστὸς εἶναι μάρτυς, καὶ οὐχὶ διδάσκαλος».

Εἰς συνάφειαν πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀβραὰμ προσάγει ὁ Kierkegaard δύο ἀκόμη συγκλονιστικὰ παραδείγματα βαθυτάτης πίστεως καὶ σχέσεως πρὸς τὸν Θεόν, τὸ τοῦ Ἰῶβ καὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ἡ ἐναντι τοῦ Θεοῦ στάσις τοῦ Ἰῶβ ἀναδεικνύει αὐτὸν «εἰς ἓνα διδάσκαλον τῆς Ἀνθρωπότητος, — οὗτος δὲν εἶναι Ἄτομον, ἀλλ' ἰσχύει ὡς πρότυπον διὰ πάντα Ἀνθρώπων» (*Hiob*, ἐν: μν. ἔργ.: *Der Einzelne und sein Gott* 60). Ὁ Ἰῶβ ἀντιμετωπίζει τὸν Θεὸν μὲ δύο πρόσωπα, — ἐν, τὸ φωτεινόν, ὅτε εἶχεν εὐλογῆσει αὐτὸν καὶ τοῦ εἶχε χαρίσει ἀφθονον πλοῦτον καὶ οἰκογενειακὴν εὐδαιμονίαν μὲ υἱοὺς καὶ θυγατέρας, καὶ ἕτερον, τὸ σκοτεινόν, ὅτε ὁ Κύριος τὰ πάντα ἀφῆρσεν ἐξ αὐτοῦ, καὶ κατέστησεν αὐτὸν «γυμνόν, ὅπως ἐξῆλθεν ἐκ κοιλίας Μητρὸς του» (Ἰῶβ 1,21 ἔξ.). Εἰς τὴν φρικτὴν εἰδησιν περὶ θανάτου ὄλων τῶν τέκνων του, συνετριβή:

44. Πρβλ. S. Kierkegaard, *Lobrede auf Abraham*, ἐν: *Furcht und Zittern* (ἐκδοθ. ὑπὸ E. Hirsch, 1993³), σ. 13 ἔξ.: «Ὁ καθεὶς εἶναι μέγας, κατὰ τὸ μέτρον, πού ἀγαπᾶ. Ὅστις ἀγαπᾶ μόνον τὸν ἑαυτὸν του, εἶναι μέγας μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ ὅστις ἀγαπᾶ ἄλλους ἀνθρώπους, γίνεται μέγας ὡς πρὸς τὴν ἀφοσίωσιν, ὅστις δὲ ἀγαπᾶ τὸν Θεόν, γίνεται ὁ μέγιστος πάντων... Ὅστις ἐλπίζει εἰς τὸ Ἀδύνατον, γίνεται μέγιστος πάντων... Ὁ Ἀβραάμ, ὁμως, εἶναι ὁ μέγιστος πάντων: μέγιστος τῆ δυνάμει μιάς δυνάμεως, τῆς ὁποίας δύναμις εἶναι ἡ ἀδυναμία, μιάς Σοφίας, τῆς ὁποίας μυστικὸν εἶναι ἡ Μωριά, μιάς Ἐλπίδος, τῆς ὁποίας μορφὴ εἶναι ἡ Παραφορᾶ, μιάς Ἀγάπης, ἣτις εἶναι Μίσος κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του» (13.14). «Ὁ Ἀβραὰμ ἐπίστευεν εἰς αὐτὴν ἐδῶ τὴν ζωὴν: Ὅτι θὰ γηράσει, τιμώμενος ὑπὸ τοῦ Λαοῦ, εὐλογούμενος ὑπὸ τῶν Ἐθνῶν, περιβαλλόμενος μὲ ἀγάπην ὑπὸ τοῦ Ἰσαάκ, τοῦ πλέον ἡγαπημένου εἰς τὴν ζωὴν του... Ὁ Ἀβραὰμ ἐπίστευε καὶ δὲν ἀμφέβαλλεν, ἐπίστευεν εἰς τὴν Παραφροσύνην» (18).

«Ἀναστὰς Ἰὼβ διέρρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ ἐκείρατο τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ περὶν χαμαὶ προσεκύνησε καὶ εἶπε: Αὐτὸς γυμνὸς ἐξήλλοον ἐκ κοιτίας Μητροῦς μου, γυμνὸς καὶ ἀπελευσόμεαι ἐκεῖ. Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλατο. Ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο. Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον» (1,10-21).

Εἰς τὸ κείμενον τοῦτο παραμένει ὁ Κ. καὶ ἐξηγῆι τὸ «Ὁ Κύριος ἔδωκεν»: Εἰς τὴν συντριβὴν του ὁ Ἰὼβ δὲν ἐλησμόνησε τὰ ἀγαθὰ, ποῦ τοῦ εἶχε δώσει ὁ Κύριος καὶ ὑψώθη εἰς δοξολογίαν Αὐτοῦ, «οὐχὶ τόσον διὰ τὰ δοθέντα Ἄγαθὰ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ... Κατὰ τὴν στιγμήν του πόνου του, ὅτε τὰ πάντα εἶχεν ἀπολέσει, ἠγαρήριστησε τὸν Θεόν, Ὅστις εἶχε δώσει αὐτά» (63 ἐξ.). Εἰς τὸ «Ὁ Κύριος ἀφείλατο» ἐννοεῖται «ἡ ἀπώλεια τῶν πάντων». Ὁ Ἰὼβ δὲν ἀναζητεῖ ἄλλας αἰτίας τῆς δυστυχίας του, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Κύριον: «Ὁ Κύριος ἦτο, ὅστις ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτοῦ τὰ πάντα». Οἱ Ἀνθρώποι δὲν μποροῦν νὰ βλάψουν τὰ Ἄτομα, ἐάν δὲν ἐπιτρέψει ὁ Κύριος, διὸ καὶ ὁ πιστὸς ἀπαντᾷ πρὸς αὐτόν: «Δὲν εἶσαι Σὺ, ποῦ πράττεις αὐτό, —εἶμαι ὁ Κύριος, ποῦ τὸ ἀφαιρεῖ».

Ἔτσι καὶ εἰς τὴν βαθυτάτην Ὀλίπιν καὶ δυστυχίαν του ὁ Ἰὼβ παραμένει εἰς στενωτάτην καὶ βαθυτάτην γχείν καὶ κοινωνίαν πρὸς τὸν Θεόν, «διατηρήσας ἐν τῇ ἀπωλείᾳ τὴν ἐμπιστοσύνην του πρὸς τὸν Κύριον. Οὗτος ἐβλεπε τὸν Κύριον, διὸ καὶ δὲν ἐβυθίσθη εἰς τὴν ἀπελπισίαν... ἔτσι δὲ ἠδυνήθη νὰ ὑπερνηκίσει τὸν Κόσμον, ἀναδειχθεὶς μεγαλύτερος καὶ ἰσχυρότερος ἢ ὁ Κόσμος ὅλος». «Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον»: —Τί ἐναπέμεινε, λοιπόν, εἰς τὸν Ἰὼβ; —Τὰ ἔχασεν ὄντως ὅλα; — Ὅχι! «Ὁ Κύριος δὲν τοῦ ἀφῆρσεν ὅλα, δὲν τοῦ ἀφῆρσεν τὴν δοξολογίαν καὶ τὴν εἰρήνην τῆς καρδίας καὶ τὴν παρηγορίαν τῆς πίστεως, —ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὸν Κύριον παρέμεινε εἰς αὐτόν, ὅπως καὶ πρότερον, καὶ ἐγένετο τώρα ἐσωτερικωτέρα ἢ προηγουμένως...» (66 ἐξ.).

Τὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα τῆς πιστευούσης ὑπάρξεως ἐκθέτει καὶ ἀναλύει, κατὰ βαθυτοχάστον τρόπον, ὁ Kierkegaard καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, καὶ διὴ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ Β' Κορ. 12,7: «Καὶ τῇ υπερβολῇ τῶν Ἀποκαλύψεων, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῆ σαρκί, Ἄγγελος-Σατᾶν, ἵνα με κολαφίξῃ ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι». Τὸ «ἀρπαγέντα ἕως τρίτου Οὐρανοῦ» (12,2) κατανοεῖ οὕτως ὡς «ἀνέκφραστον εὐδαιμονίαν», «διὰ μετοχῆς ὑψηλῶν Ἀποκαλύψεων» (Paulus, ἐν: μν. ἐργ.: *Der Einzelne und sein Gott*, 94), καὶ ἐδῶ ἐρχεται ἡ παράδοξος ἀντίθεσις: ἡ εὐδαιμονία αὕτη συνυπάρχει ἢ συνοδεύεται εἰς τὴν ὑπαρξίν του Παύλου μὲ βαθυτάτον σαρκικὸν πόνον: «ἐδόθη μοι σκόλοψ τῆ σαρκί». «Πάσχειν καὶ εὐδαιμονεῖν ἀντιποιοῦν πρὸς ἄλληλα... ἡ εὐδαιμονία τοῦ Πνεύματος καὶ ἡ δυστυχία τοῦ Πνεύματος... Ὁ σκόλοψ τῆ σαρκί εἶναι ἐδῶ ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν ἄφατον εὐδαιμονίαν τοῦ Πνεύματος... Ἡ εὐδαιμονία ἐξαφανίζεται... Ἄχ, ἦτο κάτι τὸ ἀνέκφραστον νὰ τὴν κατέχει κανεὶς, ἀλλὰ καὶ ὁ πόνος εἶναι ἀνέκφραστος... Νὰ ἐκστει τις μέχρι τρίτου Οὐρανοῦ, εἰς τὸν στρογγυλὸν κόλπον τῆς εὐδαιμονίας καὶ ἐπαναπαυόμενος ἐν τῷ Θεῷ, καὶ τώρα, μὲ τὸν σκόλοπον ἐμπηγμένον εἰς τὴν σάρκα, εἰς τὴν βάσανον τῆς Χρονικότητος! Νὰ εἶναι τις πλούσιος κατὰ Θεὸν —ἀνέκφραστον— καὶ τώρα συντετριμμένος κατὰ τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμα, κόνις καὶ παροδικότης! Νὰ εἶσαι παρῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καί, συγχρόνως, νὰ εἶσαι ἐγκαταλελειμμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐγκαταλελειμμένος καὶ ὑπὸ τοῦ ἑαυτοῦ σου, παρηγορούμενος μόνον ὑπὸ μίας ἀσθενοῦς ἀναμνήσεως! Εἶναι πολὺ βαρὺ δι' ἓνα Ἀνθρώπων ἡ γεῦσις τῆς Ἀνθρωπίνης ἀπιστίας, ἀλλὰ βαρύτερον τὸ νὰ γεύεται τις, ὅτι καὶ εἰς τὸν Θεὸν ὑπάρχει ἀλλοίωσις, ἀλλαγὴ φωτὸς καὶ σκότους, ὅτι οὗτος παρέχει ἓνα Ἄγγελον-Σατανᾶν, μὲ τὴν δύναμιν νὰ ἐκδιώκει τὴν εὐδαιμονίαν ἐκ τοῦ Ἀνθρώπου! Τὸ γεγονός τοῦτο, ὅμως, δὲν ἀπογοιτεῦει τὸν Ἀπόστολον καὶ δὲν ἀποτελεῖ λόγον ἐγκαταλείψεως τοῦ Θεοῦ. —τουναντίον δέ: ἐκλαμβάνει τὴν ἐνέργειαν ταύτην τοῦ Θεοῦ ὡς ἀποσκοπούσαν πρὸς τὸ ἀγαθόν του: «ἵνα με κολαφίξῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι». «Ὁ Ἀπόστολος παραμένει ἀφωσιωμένος εἰς τὸν Θεόν, ἀδιάφορον τοῦ τί τοῦ συμβαίνει. Ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι γνωρίζει, ὅτι ἡ ἀλλαγὴ αὕτη —ἐκ τῆς εὐδαιμονίας πρὸς τὴν δυστυχίαν του— συμβαίνει πρὸς τὸ καλόν του... Ἀλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον, ποῦ θέλει νὰ ἀπελευθερωθῆι ἐκ τοῦ πόνου» (94-97)! «Ἡ τελειοτάτη ζωὴ συνυπάρχει μὲ τὸ βαρῦτατον πένθος» (106).

Καὶ ἐδῶ ἐκφράζει ὁ Κ. βαθύτατα προβλήματα καὶ βιώματα τῆς Ψυχολογίας τοῦ Βάθους, – τῶν «χαμιμένων» Ἀτόμων, ποὺ δὲν παίρνουν τὸ πάθος των, ὡς δικό των, σοβαρῶς, ποὺ εἰς τὰ παθήματά των προσποιούνται ἀκόμη δύναμιν καὶ ὑπερηφάνειαν, «ἀποκρύπτοντα μὲ τὴν προσωποποίησιν τῆς ταπεινοφροσύνης ματαιοδοξίαν, ἀφοῦ δὲν ἐπιτρέπουν εἰς τὸν ἑαυτὸν των τὴν γνῶσιν καὶ τὸν φόβον, μέχρι τοῦ ἀκροτάτου, τοῦ Θανάτου καὶ τῆς Ἐξαφανίσεως» (105), ἀλλὰ τρέφουν μὲ πλῆθος «πονηρῶν ἐπινοήσεων τὴν κεκρυμμένην κενοδοξίαν των» (92). Εἶναι ταῦτα τὰ Ἄτομα ἐκεῖνα, ποὺ βιώνουν, εἰσέτι, τὴν ζωὴν των ὡς φαινόμενον, ὡς ἀλλοτριῶσιν, καὶ οὐχὶ ὡς βάθος καὶ ἀλήθειαν!

Εἰς τὸ ἔργον του: *Der Begriff der Angst* (1844)⁴⁵ ἀναπτύσσει ὁ Κ. τὴν ἔννοιαν τοῦ *Φόβου*, ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὰ περιεχόμενα τῆς θείας Ἀποκαλύψεως καί, εἰδικώτερον, πρὸς τὰ περὶ πτώσεως τοῦ Ἀδὰμ καὶ Κληρονομικῆς ἁμαρτίας. Ὅ,τι χαρακτηρίζει τὸν στοχασμὸν του εἶναι: οὐδὲν ἐκ τῶν *περιεχομένων* τῆς Βίβλου ἀπορρίπτει, – ἀπορρίπτει, ὅμως, ὅλας τὰς *ἐρμηνείας* αὐτῶν, ἐνῶ ὁ ἴδιος προβαίνει εἰς βαθυστοχάστους ἀναλύσεις, ποὺ φωτίζουν τὴν προσωπικὴν ζωὴν καὶ τὰ νοήματα αὐτῆς. Τὸ Ἄνθρωπον ὀρίζει ὁ Κ. ὡς «μίαν σύνθεσιν ἐκ Ψυχικοῦ καὶ Σωματικοῦ, ... ἐνουμένων εἰς ἓν τρίτον, – εἰς τὸ Πνεῦμα», «καί, συγχρόνως, μίαν σύνθεσιν ἐκ Χρονικοῦ καὶ Αἰωνίου (52.96.99.100). Ἡ «σύνθεσις δὲ εἶναι ἀντίφασις» (100), – ὁ Ἄνθρωπος εἶναι τὸ μοναδικὸν «ἀντιφατικὸν» Ζῶν καί, ὡς πρὸς τοῦτο, διαφέρει τῶν Ἀγγέλων καὶ τῶν ἄλλων Ζῶων (180). Ὁ Ἄνθρωπος εἶναι φορεὺς *ἐλευθερίας*: «ἡ δυνατότης προηγείται τῆς ἐλευθερίας» (59). «Ἡ δυνατότης εἶναι ἡ δυσκολωτάτη ὄλων τῶν κατηγοριῶν (182). «Ἡ δυνατότης τῆς ἐλευθερίας ἐγκτεται οὐχὶ εἰς τὸ ὅτι μπορεῖ νὰ ἐπιλέγει τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακόν, ... ἀλλ' ὅτι *μπορεῖ*» (59). Τὸ σημεῖον τοῦτο προσλαμβάνει ἀνυπολόγιστον σημασίαν: Ὁ Ἄνθρωπος εἶναι τὸ ζῶον, ποὺ «μπορεῖ», – τοῦτο δὲ περὶ οὐδενὸς ἄλλου Ζῶντος ἰσχύει: οἱ Ἄγγελοι ἔχουν παγιώσει τὴν ζωὴν των εἰς τὸ ἀγαθόν, τὰ δὲ Ζῶα στεροῦνται τῆς «δυνατότητος» ἐλευθερίας. Ὡς μόνον προσὸν διαθέτει ὁ Ἄνθρωπος τὴν «δυνάμει» ἐλευθερίαν, ὅτι δηλ. «μπορεῖ» νὰ ἀχθεῖ εἰς *πραγμάτωσιν* τῆς ἐλευθερίας του.

Πρὸ τῆς ἐξασκήσεως τῆς ἐλευθερίας του εὐρίσκειται οὗτος εἰς τὴν κατάστασιν τῆς «Ἀθωότητος». Ὅμως «ἡ ἀθωότης εἶναι ἄγνοια, ... καί, συνεπῶς, τὰ περὶ διαφυλάξεως τῆς «παρθενίας» κ.λπ. συνιστοῦν «καθολικο-αξιομίσθους φαντασιώσεις» (50). Ὁ Ἄνθρωπος καλεῖται νὰ *τολμήσει*, νὰ ἀχθεῖ δηλ. ἐκ τοῦ «δυνάμει» εἰς τὸ «ἐνεργεῖα» τῆς ἐλευθερίας του, ἄνευ, ὅμως, ἀσφαλιστικῶν δικλείδων. Τὸ Ἄτομον εἶναι μόνον του, μοναδικὸν καὶ ἀνεπανάληπτον: «τὸ Γενικὸν ὡς τὸ

45. S. Kierkegaard, *Der Begriff Angst* (ἐκδοθ. ὑπὸ U. Eichler, ἐν: Reclam 8792/1992). Αἱ ἐκ τοῦ ἔργου τούτου σελίδες παρατίθενται ἐντὸς τοῦ κειμένου.

ἼΑτομικὸν» (92), — «καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ θαυμαστὸν τῆς ζωῆς, ὅτι δηλ. ὁ κάθε ἄνθρωπος, ὅστις ἀσχολεῖται μὲ τὸν ἑαυτὸν του, γνωρίζει, ὅ,τι οὐδεμία ἐπιστήμη γνωρίζει, διότι γνωρίζει, ποῖος εἶναι ὁ ἑαυτὸς του, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ βάθος τοῦ Ἑλληνικοῦ γνωμικοῦ: γνῶθι σαυτὸν» (93). Τὸ ἼΑτομον εἶναι μοναδικότης, καὶ δὲν ἐντάσσεται εἰς γενικὰ ψυχολογικὰ ἢ ἰατρικὰ πλαίσια, — ὅπως θέλουν αἱ «μηχανοκρατικά» ἐπιστήμαι. Συνεπῶς: τὸ ἼΑτομον καλεῖται ὡς ἼΑτομον, μόνον καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ, νὰ πραγματώσει τὴν «δυνατότητα» τῆς ἐλευθερίας του, μὲ ἀπόλυτον προσωπικὴν εὐθύνην καὶ ἄνευ «ἔξωθεν» αὐθεντιῶν ἢ κριτηρίων.

Ἐδῶ, ἀκριβῶς, παρεμβάλλεται ὁ *Φόβος*, (Angst), ὡς τὸ «μεταξύ», ἦτοι «ἢ μετάβασις», «ἐκ τοῦ δυνατοῦ εἰς τὸ πραγματικὸν» (59.96). Ὁ Φόβος δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν *Τρόμον* (Furcht), «ὅστις σχετίζεται πρὸς συγκεκριμένον τι», ἀλλ' εἶναι «τὸ πραγματικὸν τῆς ἐλευθερίας ὡς δυνατότητος τῆς δυνατότητος» (50). Ὁ φόβος εἶναι συνυφασμένος πρὸς τὴν *ἐλευθερίαν* καί, κατ' ἀκολουθίαν, πρὸς τὸ ἼΑνθρώπινον, — εἶναι «ἢ αὐτοδέσμευσις τῆς ἐλευθερίας»: ἼΑνθρωπος «εἶναι δέσμιος τοῦ ἑαυτοῦ του» (59), ἄνευ ἄλλης ἐπιλογῆς: Ἐὰν δὲν κάμει χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας του, παραμένει εἰς τὴν κατάστασιν τῆς «ἀθωότητος», ἀλλὰ παύει νὰ εἶναι «ἄνθρωπος», διότι ἀλλοτριοῦται τοῦ, κατ' ἐξοχήν, *οἰκείου*, τῆς ἐλευθερίας του. Ἐὰν δὲ κινήθῃ πρὸς πραγμάτων τῆς ἐλευθερίας του, διότι «μπορεῖ», κινδυνεύει νὰ διαπράξῃ τὸ μέγιστον οὐχὶ μόνον ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ κακόν, ἦτοι «τὸ *Δαιμονικόν*», τὸ ὁποῖον ὀρίζεται ὡς «Φόβος πρὸ τοῦ ἼΑγαθοῦ», ἢ «ἢ ἐλευθερία ὡς ἀνελευθερία, ὡς ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας,... ὡς αὐτοφυλάκισις» (138 ἐξ.· 144 ἐξ.).

ἼΑνθρωπος καλεῖται νὰ τολμήσῃ, νὰ πραγματώσῃ τὴν ἐλευθερίαν του, νὰ ἀναζητήσῃ καὶ νὰ ἀνεύρῃ τὸ νόημα τῆς δικῆς του ζωῆς. Ἐδῶ εἰσάγει ὁ Κ. πολυτίμους «ὑπαρξιακὰς» κατηγορίας, ὅπως π.χ. τὴν ἔννοιαν «τοῦ ποιοτικοῦ ἄλματος, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐνεργοποιεῖται ἡ ἄμαρτία» (64), ἣτις μορφοποιεῖται εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς «Σεξουαλικότητος». «Τὸ Σεξουαλικὸν δὲν εἶναι τὸ ἄμαρτωλόν» (81), «ἀλλ' εἶναι ἡ ἔκφρασις μιᾶς τερατώδους ἀντιφάσεως» τοῦ ἼΑνθρωπίνου (82). Ἐπίσης τὴν κατηγορίαν τῆς «Στιγμῆς» (Augenblick), ὡς «τὸ ἄγγιγμα Χρόνου καὶ Αἰωνιότητος ἐκεῖ,... ἔνθα ὁ Χρόνος διακόπτει, διαρκῶς, τὴν Αἰωνιότητα, καὶ ἡ Αἰωνιότης διαπερνᾷ, διαρκῶς, τὸν Χρόνον» (105). Ὁ Χρόνος εἶναι «ὑπαρξιακὴ» κατηγορία, καὶ οὐχὶ μετρομένη ποσότης, ὡς «διαδοχὴ» στιγμῶν: «ἐν Χρόνῳ οὔτε παρὸν οὔτε παρελθὸν οὔτε μέλλον ὑπάρχει» (101). Ἡ Στιγμὴ εἶναι τὸ παρὸν,... τὸ δὲ παρὸν εἶναι τὸ Αἰώνιον,... τὸ δὲ Αἰώνιον εἶναι, πρωτίστως, τὸ Μελλοντικόν... Οἱ Ἑλληνες εἶχον στροφὴν πρὸς τὸ παρελθόν... Ἐδῶ ἔχει τὴν σημασίαν τῆς ἢ Πλατωνικῆς ἀνάμνησις... Ἡ Στιγμὴ εἶναι τὸ ἼΑτομον τῆς Αἰωνιότητος καὶ

οὐχὶ τῆς Χρονικότητος» (102-106). Τὸ Ἄτομον καλεῖται νὰ ζῆσει εἰς τὸ ἐδῶ-τῶρα τὸ Αἰώνιον, εἰς τὸ Μηδὲν τὴν Ζωὴν καὶ τὸ Ἀπόλυτον, διότι «ὁ Φόβος εἶναι ἡ Στιγμὴ ἐν τῇ Ἀτομικῇ ζῳῇ» (96), ὁ δὲ φόβος δὲν ἔχει «ἀντικείμενον,... εἶναι Μηδέν. Φόβος καὶ Μηδὲν ἀντιστοιχοῦν ἀδιαλείπτως». (114). Τί εἶναι Κληρονομικὴ ἁμαρτία, προσωπικὴ ἁμαρτία καὶ ἐνοχὴ βιώνει «τὸ Ἄτομον ὡς Ἄτομον,... κάθε Ἄτομον ἐνσαρκώνει τὸ Γένος» (115).

Ὁ Κ. μεταφέρει τὸ περὶ Ἀληθείας ἐρώτημα ἐπὶ τῆς Ἀτομικῆς ὑπάρξεως: Ἀρνεῖται τὸ δικαίωμα εἰς τὴν Ψυχολογίαν νὰ θέλει νὰ ἐξηγήσει τὸ πρόβλημα «τῆς ἁμαρτίας,... ἀφοῦ πρόκειται περὶ ποιοτικοῦ ἄλματος» (57), ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην νὰ κατανοήσῃ τὸ Ἄτομον, τὸ ὁποῖον ἐντάσσει εἰς «γενικὰς» κατηγορίας, ἐνῶ ἰσχύει τό, ἀκριβῶς, ἀντίστροφον: τὸ Ἄτομον, κάθε Ἄτομον, πραγματώνει «τὸ Γενικόν», «τὸ Γένος», κατὰ προσωπικὸν καὶ ἀτομικὸν τρόπον (92-93.115). Ἐπίσης ἀπορρίπτει τὴν Λογικὴν ὡς Θεο-Λογικὴν: «Ὅστις προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ, λογικῶς, τὴν ἐν-τῶ-Κόσμῳ-ἐλευσιν τῆς ἁμαρτίας», εἶναι «τρελλὸς» (59)! Οἱ Θεολόγοι προσπαθοῦν, «μὲ βιομηχανικὸν ζῆλον», νὰ προσκομίσουν «τελείας ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὸν βαθμόν, πὺ ἀυξάνει ἡ ἐπιτυχία τῆς Ἀποδείξεως, ὑποχωρεῖ ἡ βεβαιότης,... καὶ ἡ ἐσωτερικότης» τῆς πίστεως (164.165)!

Ὁ Κ. εἶναι *χριστιανὸς* ὑπαρξιστὴς καὶ δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους, ἀθέους, «ὑπαρξιστὰς» φιλοσόφους καὶ θεολόγους. Διαπιστώνει, ὅτι τὸ Ἄτομον κινεῖται ἐκ τοῦ Μηδενὸς πρὸς τὸ Μηδέν. «Ἡ Ἐλευθερία εἶναι ἄπειρος καὶ ἐκφαίνεται ὡς Μηδέν» (131), ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξ αὐτῆς γεννώμενος «Φόβος... εἶναι Μηδέν» (114). Ὑπὸ τὸ βάρος τῶν συνθηκῶν τούτων γίνεται ἀναπόφευκτος ἡ *φυγὴ* τῶν Ἀτόμων «εἴτε πρὸς τὸ Αἰσθητικὸν (παράδοσις εἰς Ἀλκοόλ, Οπιοῦμ, ἀκολασίας) εἴτε πρὸς τὸ ἐν τῷ Ἀνθρώπῳ ἀνώτερον (ἔπαρσις, ματαιοδοξία, ὀργή, μῖσος, θράσος ὑποκρισία, φθόνος κ.λπ.)» (136), εἴτε ἀκόμη καὶ «πρὸς τὴν περίπτωσιν τῆς Αὐτοκτονίας. Ἐκεῖνος, ὅστις ἀρχίζει μὲ τὴν διαμόρφωσίν του καί, συνάμα, παρανοεῖ τὸν Φόβον ἔτσι, ὥστε νὰ ὀδηγεῖ αὐτὸν οὐχὶ πρὸς τὴν Πίστιν, ἀλλὰ μακρὰν αὐτῆς, εἶναι χαμένος» (185)! «Ἐκεῖνος, ὅστις δὲν σκέπτεται, μὲ σοβαρότητα, τὴν Αἰωνιότητα, ἔχει πρὸ αὐτοῦ τὸν Φόβον, καὶ ὁ Φόβος ἐπινοεῖ ἐκατὸν διαφυγὰς. Καὶ αὐτὸ εἶναι, ἀκριβῶς, τὸ Δαιμονικόν» (180).

«Ὁ Φόβος εἶναι ἡ δυνατότης τῆς ἐλευθερίας, καὶ μόνον ὁ Φόβος ἐκεῖνος διαμορφώνει διὰ τῆς πίστεως, ἀπολύτως, ὅστις καταναλίσκει κάθε πεπερασμένον καὶ ξεσκεπάζει κάθε ἀπάτην» (181). «Πίστις εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ βεβαιότης, ἡ προ-λαμβάνουσα τὸ Ἄπειρον,... ἥτις

συλλαμβάνει τὸ Ἄπογοητεῦον, ὅπως καὶ τὸ Γελοῖον... Τὸ Ἄπογοητεῦον, ἢ Φθορά, ἢ Ἐξαφάνισις κατοικοῦν πόρτα-μὲ-πόρτα μὲ κάθε Ἄνθρωπον» (182-183). «Τὸ Ἄτομον, διαμορφούμενον διὰ τοῦ Φόβου εἰς τὴν Πίστιν, ἐξολοθρεῦει ἐκεῖνο, πού ὁ Φόβος συνεπιφέρει,... ἦτοι κάθε τι τὸ πεπερασμένον καὶ μηδαμινόν, καὶ ἄγει αὐτὸ ἐκεῖ, πού ἐκεῖνο θέλει... Ὅστις δὲν θέλει νὰ βυθιστεῖ εἰς τὴν ἐλεεινότητα τοῦ πεπερασμένου, οὗτος εἶναι, ἐν βαθυτάτῃ ἐννοίᾳ, ἠναγκασμένος, νὰ πορευθεῖ πρὸς τὸ Ἄπειρον», διότι ἐκεῖ καὶ μόνον μπορεῖ νὰ εὔρει γαλήνην. «Μὲ τὴν βοήθειαν τῆς πίστεως ἐκπαιδεύει ὁ Φόβος τὸ Ἄτομον νὰ ἀναζητεῖ τὴν ἡσυχίαν εἰς τὴν Πρόνοιαν... Ἐκτὸς τῆς Πίστεως δὲν ὑπάρχει γαλήνη, κάθε δὲ ἄλλος τόπος ἡσυχίας εἶναι φλυαρία» (181-189).

Ὁ Kierkegaard, ἀπογοητευμένος ἐκ τῆς Καταστηματικῆς ἐκκλησίας τῆς Πατρίδος του, ἣτις εἶχε μετατρέψει τὸ ἔργον τῆς εἰς προσφορὰν Κοινωνικῶν «ἀγαθῶν», διὰ νὰ ἀπολαύει εὐνοίας ἐκ μέρους τοῦ Κράτους, πρὸς τὸ συμφέρον τῶν Φορέων αὐτῆς, καὶ πρὸ τοῦ φόβου τῶν Ὀλοκληρωτισμῶν (Καπιταλισμοῦ, Σοσιαλισμοῦ, Φασισμοῦ κ.λπ.), οἱ ὅποιοι ἐπεζήτησαν νὰ ἰσοπεδώσουν τὸ Ἄτομον καὶ νὰ ἐντάξουν εἰς τὰ δικά των ἰδεολογικὰ-κοινωνικὰ σχήματα, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐπιστήμης (Ψυχολογίας, Φιλοσοφίας κ.λπ.), ἣτις προέβαλλε τὸ «σύστημα» ὡς ὑπέρτερον τοῦ Ἀτόμου καὶ κατενόει τοῦτο ἐξ ἐκείνου (Hegel, Μαρξισμός κ.λπ.), ἐπεζήτησε νὰ διασώσει τὴν *μοναδικότητα καὶ ἰδιοτυπίαν τοῦ Ἀτόμου* μέσα ἀπὸ τὸν χῶρον καὶ τὰ περιεχόμενα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, καὶ νὰ *ἐξάρει* τοῦτο ἐκ τοῦ Κόσμου δι' ἀμέσου συνδέσεώς του πρὸς τὸν Θεὸν καὶ προσωπικῆς μετ' Αὐτοῦ ἐπικοινωνίας.

Περαιτέρω παραίθενται ὄψεις τινὲς τῆς θεολογίας τοῦ Kierkegaard. Γνωστὸν τυγχάνει, ὅτι αἱ Χριστιανικαὶ ἀπόψεις αὐτοῦ ἀπετέλεσαν τὴν ἀφετηρίαν μιᾶς *Θεολογικῆς ἐπαναστάσεως*, πού ἔλαβε χώραν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰ. εἰς τὴν Δύσιν διὰ τῆς Διαλεκτικῆς Θεολογίας καὶ τῆς τοῦ Ὑπαρξισμοῦ, καθὼς καὶ τῶν ποικίλων ρευμάτων καὶ προεκτάσεων αὐτῶν. Συγχρόνως δὲ παραμένει βέβαιον — καὶ αὐτὸ ἔχει ἐλάχιστα ἢ οὐδὲν μέχρι τοῦδε ἐπισημανθεῖ —, ὅτι ὁ Κ. εἰς τὸν Χριστιανικόν του τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι ἔχει βαθύτατα ἐπηρεασθεῖ ἐκ τῆς *Ὁρθοδόξου, Ἀσκητικῆς*, θεολογίας, πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ περιεχόμενα τῆς ὁποίας ἐμφανίζει ἡ θεολογία του εὐρείαν *συγγένειαν* μέχρι καὶ ταύτισιν. Ὁ ἴδιος δὲ ὁ Κ. δὲν ἀπέκρυπτε τὴν σχέσιν του ταύτην πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν θεολογίαν, ἐπιγράφων τὰ ποικίλα ἔργα του, ψευδωνύμως ὡς: Victor Eremita, Johannes de Silentio, Johannes Climacus, Anti-Climacus κ.λπ. Τὸ ἐντυπωσιακὸν τοῦτο

γεγονός δεν έχει αντιμετωπισθεί, δυστυχώς, δεόντως μέχρι τούδε ούχι μόνον υπό της Δυτικής θεολογίας, ήτις, έξ άλλου, αγνοεί την Ὁρθόδοξον παράδοσιν, ἀλλ' οὔτε καὶ ὑπὸ τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς θεολογίας, ἐπὶ 150 ἔτη καὶ πλέον, ήτις μεριμνώσα καὶ τυρβάζουσα, εἰσέτι, περὶ τὸν Δυτικὸν Σχολαστικισμόν καὶ Διαφωτισμόν, ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρεῖ τὴν γνησίαν Ἀνατολικὴν Θεολογίαν ὡς ἀναχρονιστικὴν καὶ μὴ-ἐπιστημονικὴν⁴⁶.

46. Ὁ αἰμνηστος Νικόλαος Νησιώτης εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις ἠσχολήθη, συστηματικῶς, περὶ τὴν Φιλοσοφίαν τοῦ Ὑπαρξισμού, μὲ εὐρείαν ἀναφορὰν εἰς τὸ ἔργον καὶ τὰς ιδέας τοῦ S. Kierkegaard, εἰς τὴν διδασκαρικὴν του διατριβήν: *Ὑπαρξισμὸς καὶ Χριστιανικὴ Πίστις* (1969²), ὑποβληθεῖσαν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ καθ' ὅλα ἀξιόλογος αὕτη μελέτη ἐμφανίζει ἐπιστημονικὴν πληρότητα, ὡς παρουσίαις τῶν ἀπόψεων τοῦ Kierkegaard καὶ κριτικὴν αὐτῶν ὑπὸ τὸ πρῶμα ἐνός Ὁρθοδόξου Θεολόγου, — ἐν τούτοις τὰ κενὰ αὐτῆς εἶναι ἐμφανῆ. Τὸν Νησιώτην δὲν ἀπησχόλησεν, ἰδιαίτερος, τὸ πρόβλημα τῆς *συγγενείας* τῆς Θεολογίας τοῦ Kierkegaard πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον, Ἀσκητικὴν, Θεολογίαν —κατὰ περιεχόμενον—, ἐπεδόθη δὲ οὗτος εἰς μίαν *Νοσηιοαρχικὴν* κριτικὴν τῶν «ὑπαρξιακῶν» ἐκφράσεων καὶ ἀφορισμῶν τῆς Θεολογίας τοῦ K., ἐπισημαίνων, διαρκῶς, τὰς «ἐπιστημονικὰς» ἑλλείψεις αὐτῆς, ὅπως π.χ. ὑποκειμενισμόν ἀληθείας, ὑποτίμησιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας κ.λπ. Τοῦτο εἶναι ἀληθές, ἀλλ' ἐξ ἴσου ὀρθὸν εἶναι, ὅτι ὁ K. δὲν ἐπεδίωκε νὰ δημιουργήσῃ Θεολογικὸν «σύστημα», —τὸν λογικόν, συστηματικόν, τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι ἀπηχθάνετο οὗτος, ὅπως καὶ ἡ Ὁρθόδοξος, Ἀσκητικὴ, πνευματικότης—, ἐπεζήτηε δὲ νὰ παραστήσῃ τὴν Θεῖαν Ἀλήθειαν ὡς *ζῶσαν* καὶ ὡς τὴν *πηγὴν ζωῆς* διὰ τὸν προσοικειούμενον αὐτήν. Ὁ Kierkegaard οὐδὲν ἀπορρίπτει ἐκ τῶν περιεχομένων τῆς Θεῖας Ἀποκαλύψεως, —ἐξαιρεῖ δὲ ἰδιαίτερος *ζωτικά* τινα στοιχεῖα αὐτῆς, ποὺ πιστεύει ὅτι παρέχουν «ἀπαντήσεις» εἰς τὰ ἄλλως ἀναπάντητα προβλήματα καὶ βιώματα τῆς πιστευούσης ὑπάρξεως. Ὁ Kierkegaard, ὅπως, ἐξ άλλου, καὶ ἡ Ἀνατολική, Ἀσκητικὴ, Θεολογία, ὑπῆρξε μία φωνὴ τοῦ Ὑποσυνειδήτου, δηλ. μία φωνὴ τῆς Ἀληθείας καὶ τοῦ Βάθους, ὁ Νησιώτης, ὅμως, ἐπακρίνει αὐτόν, ὡς μία φωνὴ τοῦ Ἐγῶ, τῆς «ἐπισήμου» Θεολογίας τῶν συμβιβασμῶν καὶ τῶν ἰσοροπιῶν, —διὰ νὰ ὁμιλήσομεν εἰς τὴν γλώσσαν τῆς συγχρόνου Ψυχολογίας τοῦ Βάθους. Ἡ αὐστηρά, ἐπικριτικὴ του, διάθεσις πρὸς τὸν K. ὀφείλεται καὶ εἰς τὸ γεγονός τῆς ταλαιπωρίας, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ἐκ μέρους τῶν Ὁρθοδόξων Φορμαλιστῶν, οἱ ὅποιοι, ὑποψιαζόμενοι «δυτικὰς» ἐπιδράσεις, ἀνέπεμπον, διαρκῶς, τὴν ἐργασίαν του πρὸς «διόρθωσιν» καὶ «βελτίωσιν», διὰ νὰ τύχῃ αὕτη ἐγκρίσεως ὑπὸ τῆς Σχολῆς. Ἐπίσης ἡ διαρκὴς ἐνασχόλησίς του περὶ τὴν Δυτικὴν Θεολογίαν παρεμπόδιεσεν αὐτόν, ὅπως καὶ τινες ἄλλους ἐξ ἡμῶν, νὰ ἀσχοληθῇ, ἐνδελεχῶς, περὶ τὴν Ὁρθόδοξον πνευματικότητα, τὴν ὁποίαν ἀντιπαρέρχεται, πάντοτε, ἐν σπουδῇ. Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐνθαρρύνει Ὁρθοδόξους τινὰς φανατικούς καὶ σκοταδιστὰς πρὸς ἐπίρριψιν μομφῶν πρὸς Ὁρθοδόξους τοῦ τύπου Νησιώτου περὶ «Δυτικῶν» ἐπιδράσεων εἰς τὴν Θεολογίαν των. Τὸ ἀντίθετον δὲ ἰσχύει: Οἱ Ὁρθόδοξοι φανατικοὶ ὑπόκεινται εἰς πλῆθος *ξένων καὶ αἰρετικῶν* ἐπιδράσεων, οἱ πλείστοι, βεβαίως, μὴ συνειδητῶς, παρέχοντες «μοντέλλα» διεστραμμένης περὶ Θεοῦ καὶ περὶ Ἀνθρώπου «εἰκόνας», ὡς πρότυπα καὶ ἐκφράσεις τῆς γνησίας Ὁρθοδόξου Θεολογίας καὶ πνευματικότητος. Δύναται τις, ἀράγε, σήμερον νὰ μᾶς δώσει τὴν *αὐθεντικὴν* περὶ

Ὁ Κ. ἐφαρμόζει τὴν αὐτὴν «μέθοδον», οἷαν καὶ ἡ Νηπτικὴ θεολογία: ἐκ τῶν περιεχομένων τῆς θείας Ἀποκαλύψεως οὐδὲν ἀπορρίπτει: «Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ μεταβληθεῖ» (173/99)⁴⁷. «Ὁ Χριστιανισμὸς παραμένει ἀναλλοίωτος, — οὔτε ἐν ἴωτα του μπορεῖ νὰ ἀλλαγεῖ» (103/63). Συγχρόνως: προσπαθεῖ νὰ φέρει εἰς τὸ προσκήνιον ὅλα τὰ μηνύματα τοῦ Εὐαγγελίου, μὴ προβάλλων καὶ ἐξαιρῶν τὰ μὲν εἰς βάρος τῶν δέ, ἢ ἄλλα μὲν δεχόμενος καὶ ἄλλα ἀπορρίπτων, μὲ τὴν μέθοδον τῶν ποικίλων Θεολογικῶν σοφιστιῶν. Δι' αὐτὸν ὅλα τὰ περιεχόμενα τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως εἶναι ἐξ ἴσου οὐσιώδη καὶ σπουδαῖα διὰ τὴν Χριστιανικὴν ὑπαρξιν καὶ ζωὴν⁴⁸. Καὶ τέλος, ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τῆς Νηπτικῆς θεολογίας, ἐρμηνεύει ταῦτα «ὑπαρξιακῶς» καὶ «ὑποκειμενικῶς», φέρων εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ Πιστεύοντος, ὡς ἀνταποκρίσεις καὶ πλήρωμα καὶ τελείωσιν τῶν Ἀτομικῶν του «βιωμάτων», κρίσεων, ἀναγκῶν κ.λπ. Ἡ Χριστιανικὴ Ἀλήθεια εἶναι ἡ Ζωὴ καὶ ἐπιζητεῖ νὰ ζωοποιήσῃ καὶ οὐχὶ νὰ διδάξῃ, νὰ μορφώσῃ, νὰ ἠθικοποιήσῃ κ.λπ.

Ὅπως τὰ ἀρχικὰ κινήματα τοῦ Ἀνατολικοῦ Μοναχισμοῦ ἔτσι καὶ ἡ θεολογία τοῦ Κ. ἀποτελεῖ ἔκφρασιν διαμαρτυρίας καὶ κριτικῆς κατὰ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ ἱστορικοῦ Χριστιανισμοῦ: «ὁ Χριστιανισμὸς μετεβλήθη εἰς Εἰδωλολατρίαν,... Ὁ Χριστιανισμὸς... κατήργησε τὸν Χριστιανισμὸν, — τὸ δὲ αἶτημα εἶναι: νὰ ἐπαναφέρομεν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Χριστιανοσύνην» (68-69/29). Εἰς τὴν μέχρι τοῦδε ζωὴν

Θεοῦ εἰκόνα καὶ τὸ γήσιον ἦθος τῆς Ὁρθοδόξου παραδόσεως; — Ἄς τολμήσῃ, λοιπόν, νὰ παρουσιάσῃ τὴν Ὁρθοδοξίαν του!

47. S. Kierkegaard, *Die Leidenschaft des Religiösen* (ἐν: Reclam 7783(2)/1986). Αἱ περαιτέρω σελίδες ἐκ τοῦ συλλογικοῦ τούτου ἔργου τοῦ Κ. — περιλαμβάνει ἐργασίας καὶ στοχασμούς του κατ' ἐπιλογὴν — καταχωρίζονται εἰς τὸ κυρίως κείμενον. Ὁ μὲν πρῶτος ἀριθμὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν σελίδα τοῦ Βιβλίου, ὁ δὲ δευτέρος εἰς τὰς ἀριθμήσεις τῶν Ἀποσποσμάτων τῶν κειμένων.

48. Πρβλ. σχετικῶς καὶ: Γρηγόριον Νύσσης: «Ἡ τῶν Χριστιανῶν πίστις... οὔτε ἐξ ἀνθρώπων ἐστὶν οὔτε δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,... ἦν ἐπὶ λέξεως καθαρὰν καὶ ἀπαρεγγεῖρητον φυλάσσομεν, ὡς παρελάβομεν, καὶ τὴν ἐν ὀλίγῳ παρατροπὴν τῶν παραδοθέντων ρημάτων ἐσχάτην κρινόντες βλασφημίαν τε καὶ ἀσέβειαν... Ταύτης οὖν, παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς Ἀποστόλοις παραδοθείσης τῆς πίστεως, οὔτε ὑφαίρεισιν οὔτε παραλλαγὴν οὔτε προσθήκην ποιούμεθα...» (*Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν*, ἐκδ. W. Jaeger, II:312.313). «Ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ Δόγματος οὐκέτι ὁμοίως ἀκίνδυνος ἡ ἀδιάφορος χρῆσις τῶν ὀνομάτων' Οὐ γὰρ μικρὸν ἐνταῦθα τὸ παρὰ μικρὸν» (*Περὶ τοῦ μὴ οἶσθαι λέγειν τρεῖς θεοῦς*, ἐν: Jaeger, III,1:42). Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν «Ἀρετῶν», ποὺ κοσμοῦν τὴν ζωὴν τοῦ Πιστοῦ: δὲν ὑπάρχουν πρωτεύουσαι καὶ δευτερεύουσαι. «Αἱ Ἀρεταί... ἀλλήλων ὁμοτιμῶς ἔχονται καὶ δι' ἀλλήλων ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοὺς χρωμένους ἀνάγουσιν» (*Περὶ τοῦ κατὰ Θεὸν*

μου «οὔτε ἐν Ἄτομον συνήντησα, ἐμφορούμενον ὑπὸ γνησίας Χριστιανικῆς θρησκευτικότητος» (97/54). Ὑπάρχει τελεία ἐκπτώσις ἐκ τῶν γνησίων περιεχομένων τῆς Εὐαγγελικῆς ἀληθείας, τοῦ Κλήρου, τῶν Θεολόγων, τῶν Χριστιανῶν, ἤτοι πλήρης ἐκκοσμίκευσις: προσαρμογὴ εἰς τὸ Κοσμικὸν πνεῦμα καὶ τὴν νοοτροπίαν, —τὰ ἐξωτερικὰ δὲ σχήματα καὶ οἱ τύποι παραμένουν, ἀπλῶς, χριστιανικά: «Ὁ συνήθης Χριστιανισμὸς εἶναι μία ἐκκοσμικευμένη ζωὴ, ἀποφεύγων τὸ μέγα ἔγκλημα ἐκ πονηρίας μᾶλλον ἢ ἐκ συνειδήσεως, ἐπιζητῶν, πλήρης δόλου, τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς καὶ ὀργανῶνων, κατὰ διαστήματα, συγκεντρώσεις εὐσεβείας» (140/84). Ὁ Κ. διαφέρει τῶν ἄλλων —μεγάλων— ἐπικριτῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς πρὸς τὸ γεγονός ὅτι ἐλέγχει τούτον «ἐκ τῶν ἔσω», ἤτοι ὡς Χριστιανὸς καὶ οὐχὶ ὡς Ἄθεος, ἀποδεικνύων τὴν ἀσυνέπειαν καὶ ἀντίφασιν τῶν χριστιανῶν πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῶν κηρυττόμενα περιεχόμενα τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως. Οἱ Χριστιανοὶ ἐνδιαφέρουν τούτον καὶ ὁ ἀσυνεπὴς τρόπος ζωῆς των, —διὰ δὲ τοὺς Ἄθεους παραμένει ἀδιάφορος. «Ἀκόμη καὶ διὰ τὸν Θεὸν εἶναι οἱ Ἄθεοι ὡς νὰ μὴ ὑπάρχουν,... τιμωρούμενοι διὰ τῆς ἀδιαφορίας Αὐτοῦ» (141/85).

Ὁ Κ. θέτει, ὡς θεμελιώδη θεολογικὴν του ἀρχήν, τὴν ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ὀριοθετουμένην ἀντίθεσιν μεταξὺ Θεοῦ, ἤτοι τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, καὶ τοῦ Κόσμου. «Μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ Κόσμου οὐδέποτε μπορεῖ νὰ ὑπάρξει σύμπωσις» (92/50). «Ὁ Κόσμος οὗτος κείται ἐν τῷ Κακῷ» (141/85). «Ὅ,τι ὁ Κόσμος ἀπορρίπτει καὶ ἀποστρέφεται, ἤτοι τοὺς θυσιαζομένους, τοῦτο, ἀκριβῶς, ἔχει διὰ τὸν Θεὸν ἄπειρον ἀξίαν» (130/80). Ὁ Κόσμος εἶναι «Ἐγώτις» (Selbstheit, 144/87), Ἐγωισμὸς, «ἀπόλαυσις τῆς ζωῆς», ὁ δὲ Χριστιανισμὸς εἶναι αὐταπάρνησις, «ἀποχή» ἐκ τῶν Κοσμικῶν ἀγαθῶν (Entsagung, 151/89). «Ὅ,τι τὸ φρικτόν, —αὐτὸ εἶναι ὁ Κόσμος» (136/83). Διὰ τὸν Χριστιανισμὸν, λοιπόν, τίθεται, ἀνυπερβλήτον, τὸ δίλημμα: ἢ Θεὸς ἢ Κόσμος: «Οὐδεὶς δύναται δυοὶ Κυρίους δουλεύειν» (171 ἐξ./99). Τὸ φρόνημα τοῦ Κόσμου ἀντίκειται πρὸς τὸ κατὰ Θεὸν φρόνημα, ὅπως ἐκφράζεται ἢ διαπίστωσις αὕτη εἰς τὴν σκηνὴν καὶ εἰς τὸν διάλογον μεταξὺ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Πέτρου (Μτθ.16,21 ἐξ.): Ὁ Πέτρος ἀποκαλεῖται «Σατανᾶς» ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, διότι «οὐ φρονεῖ τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν Ἀνθρώπων» (132 ἐξ./81). Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν

σκοποῦ..., ἐν: Jaeger, VIII,1:77). «Ἄθτιον (θέλει) εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Ἀνθρώπον» ἢ Ἄγία Γραφή (Περὶ Τελειότητος, ἐν: Jaeger VIII,1:178), «δι' Ὀλου τοῦ Μυστηρίου τὴν ἀληθῆ μὸρφωσιν τῆς εὐσεβείας δεχόμενον» (Περὶ τοῦ Ἄγιου Πνεύματος, Κατὰ Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων, ἐν: Jaeger, III,1:101).

ταύτην, ὅ,τι θεωρεῖται διὰ τὸν Κόσμον ὡς «ἀξία», εἶναι τοῦτο διὰ τὸν Χριστιανισμὸν ἀπαξία καὶ ἁμαρτία, ἢ καὶ ἀντιστρόφως: τὸ διὰ τὸν Χριστιανισμὸν «ἅγιον» θεωρεῖ ὁ Κόσμος ὡς «κακόν». Μὲ βάσιν τὸ χριστιανικὸν «σκάνδαλον θεωρεῖ ὁ Κόσμος εἰς τὸ πρόσωπον ἑνὸς Πιστεύοντος ἕνα Ἐγκληματία» (135/81). Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἐντοπίζεται, ἀκριβῶς, καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ Κ. κατὰ τῶν Χριστιανῶν: Οὗτοι εἶναι *Ψευδο-Χριστιανοί*, διότι «οὐ φρονοῦν τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν Ἀνθρώπων».

Ἐπὶ τὸ πρῖσμα τῶν θεωρήσεων τούτων ἀναζητεῖ καὶ ἐξαίρει, μὲ βαθυστόχαστον κριτήριον, ὁ Κ. τὰ ἀναπαλλοτρίωτα περιεχόμενα τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι τὸ *ποιτικῶς* διάφορον τοῦ Κόσμου, τὸ ὀριζόμενον, Ἀγιογραφικῶς, ὡς «*παράδοξον*» καὶ «*σκάνδαλον*». «Ὅστις δὲν ὀρίζει τὸ Σκάνδαλον ὡς τὸ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ὕψιστον, ἁμαρτάνει καὶ εἶναι ἀλαζών... Ὁ δρόμος πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν ὀδηγεῖ μέσῳ τοῦ Σκανδάλου... Μακάριος ὁ μὴ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ σκανδαλιζόμενος» (93/51)! Τί εἶναι, κατὰ περιεχόμενον, τὸ «*παράδοξον*» ὀρίζει ὁ Κ., ὡς ἀκολούθως: «Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι τὸ παράδοξον,... τοῦτο δὲ σημαίνει: Ἀποθνήσκειν,... Ἀποθνήσκειν δὲ εἶναι ἢ ἐνδειξις τῆς σχέσεως πρὸς τὴν Αἰώνιον ζωὴν. Ὅτι δηλ. κυφορεῖται εἰς τινα Ἀνθρωπον ἢ Αἰώνιος ζωὴ ἀποδεικνύεται οὐχὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἀρνητικῶς καὶ παραδόξως, ἤτοι ἐκ τοῦ ὅτι ἀπέθανε καὶ ζῆ ὡς ἀποθανῶν» (96/53). Οὕτως ἔρχεται ὁ Κ. ἀλληλέγγυος πρὸς τὰ σχετικὰ, Ἀγιογραφικά, ἐδάφια: Ρωμ. 6,1' Κολοσ. 3,1 ἐξ. κ.λπ. Κατ' ἀκολουθίαν ἰσχύουν, ὡς προσδιοριστικὰ κατηγορίαι τῆς *γνησίας*, Χριστιανικῆς, ὑπάρξεως, αἱ τοῦ Ἀποθανόντος διὰ τὸν παρόντα Κόσμον καὶ οὐχὶ αἱ τοῦ Ζώντος: «Εἰ δὲ ἀπεθάνετε,... τί ὡς ζῶντες ἐν τῷ κόσμῳ» διαγάγετε (Κολοσ. 2,20); «Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστός, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος» (Φιλίπ. 1,21).

Ἐδῶ, λοιπόν, ἀναδύεται καὶ ἡ *κρίσις* καὶ *κατάκρισις* τῶν Χριστιανῶν: Οὗτοι *κατήγγησαν* τὸ Χριστιανικὸν παράδοξον καὶ σκάνδαλον, καὶ προσήρμοσαν αὐτὸ πρὸς τὸ Κοσμικὸν πνεῦμα καὶ φρόνημα. Οὗτοι διέστρεψαν τὴν εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν *πίσιν* εἰς *γνώσιν* περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, — ὅπου, ὅμως, προβάλλεται ἡ Λογικὴ καὶ ἡ Γνώσις, καταργεῖται τὸ Σκάνδαλον καὶ ἡ Πίστις. «Ἡ δύναμις τοῦ Σκανδάλου ἐγκτεται εἰς τὸν ἐφησυχασμὸν τῆς Λογικῆς... Μόνον διὰ τῆς *Πίστεως* ὀδεύει τις νικηφόρος. Ἡ Πίστις εἶναι ἡ νέα ζωὴ» (134/81). Ὅμως, ἰδοὺ τί ἐποίησαν οἱ Χριστιανοὶ ἐκ τῆς ἀληθείας ταύτης: Οὗτοι διέστρεψαν τὴν «*πιστεύουσαν*» πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν σχέσιν εἰς «*γινωσκομένην*». «Διὰ τῆς σταδιακῆς δὲ μετατροπῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ

εἰς Γνώσιν ἀπωλέσθη ἡ οὐσία καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ, καθὼς καὶ ὁ δυναμισμὸς τοῦ Παραδόξου, ... καὶ τοῦ Σκανδάλου». «Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μετεβλήθη ἀπὸ σημεῖον σκανδάλου καὶ ἀντικείμενον πίστεως εἰς ἓνα καλόν, χαρισματικόν, ἄνθρωπον», — ἔτσι δὲ ἀπωλέσθη κάθε ἄμεσος καὶ προσωπικὴ σχέσις καὶ κοινωνία μετ' Αὐτοῦ, καὶ ἡ σχέσις διεστράφη εἰς Γνώσιν: ἀναζητοῦνται καὶ προβάλλονται «διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ» καὶ «θαυμάζεται» ὁ Χριστὸς διὰ τὴν «σοφίαν» του (67-68/29·81/41)! Ἀκολούθως καὶ ἡ *ιδιότης* τοῦ Χριστιανοῦ οὐδεμίαν *θυσίαν* συνεπάγεται διὰ τὸν φορέα του, ἀφοῦ δὲν σημαίνει ἀλλαγὴν καὶ μεταμόρφωσιν κατὰ Χριστὸν ζωῆς, ἀλλ' ἐμπλουτίζει, ἀπλῶς, τὴν ἐδῶ-κοσμικὴν του ζωὴν. Σήμερον, — εἰς μίαν ἰδεολογικοποιημένην θρησκευτικῶς κοινωνίαν — τὸ *προσφορώτερον* πρᾶγμα εἶναι νὰ εἶναι τις Χριστιανός, χωρὶς νὰ πιστεύει εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, — ἔτσι δὲ καλύπτεται ἔναντι *πάσης* κριτικῆς τόσον ἐκ μέρους τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅσον καὶ ἐκ μέρους τοῦ κοινωνικοῦ Ἐθνικισμοῦ. Οὗτος ἔχει δηλ. Θρησκείαν, χωρὶς νὰ θρησκεύει. Δυσκολώτερον ἔχουν τὰ πρᾶγματα διὰ τὸν ἐκπεφρασμένον ἄθεον, ὅστις ὑπόκειται εἰς *πάσης* φύσεως ἰδεολογικὴν κριτικὴν. «Καὶ ὅμως κατέστη φανερόν, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ, ὅτι Οὗτος ἀπέρριψε τὸν Ἐθνικισμὸν καὶ οὐδὲν ἤθελε νὰ ἔχει μετ' αὐτοῦ... Ὁ Χριστιανισμὸς οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μετ' αὐτοῦ... Ὁ Χριστιανισμὸς οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸν Ἐθνικισμόν». Ὁ ἰσχυρισμὸς Ἐθνῶν τινῶν ὅτι εἶναι Χριστιανικὰ ἐμπεριέχει τὴν βλάσφημον ιδέαν τῆς προβολῆς των «ὡς ἐκλεκτοῦ Λαοῦ τοῦ Θεοῦ», μὲ τὴν πονηρὰν σκέψιν ἀποκτήσεως προνομίων ἔναντι ἄλλων Ἐθνῶν (99/55). Ὁ Κ. δὲν ὀμιλεῖ, συχνάκις, περὶ τῆς *Ἐκκλησίας*, ἀλλ' ἐνδιαφέρεται, πρωτίστως, διὰ τὸ Ἄτομον. Ὅμως καὶ δὲν ἀπορρίπτει τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ διακρίνει τὴν *ποιοτικὴν* Ἐκκλησίαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀγέλης: «Ἡ ἀληθὴς Ἐκκλησία εἶναι μία μικρὰ, περιφρονουμένη, κοινωνία, μὲ κύριον γνώρισμα τὸ μαρτύριον, — οἱ δὲ λοιποὶ ἀποτελοῦν τὴν νικηφόρον Ψευδο-Ἐκκλησίαν, ἣτις, ἀντὶ τοῦ μαρτυρεῖν, καταδιώκει τὴν ἀληθινὴν Ἐκκλησίαν». Κύριον γνώρισμα τῆς Ψευδο-Ἐκκλησίας εἶναι τὸ καὶ εἰς «τὸν φυσικὸν Ἄνθρωπον» ἀπαντῶμενον: «Γνώρισμα τῆς πρὸς Θεὸν σχέσεώς της εἶναι, ὅτι δι' αὐτὴν τὰ πάντα ἔχουν καὶ βαίνουσιν καλῶς» (98/54).

Περαιτέρω ἐξαιρεῖ ὁ Κ. τὰ *ἴδια καὶ οἰκεία* γνωρίσματα τῆς *γενεσιᾶς* Χριστιανικῆς ὑπάρξεως καὶ ζωῆς, τὰ ὁποῖα καὶ συνοψίζομεν εἰς τὰ ἀκόλουθα, — εἶναι δὲ ταῦτα τὰ τῶν κατὰ Χριστὸν «Σαλῶν»: Μεγάλην ἔκτασιν προσλαμβάνει εἰς τὰ ἔργα τοῦ Κ. τὸ κατὰ Χριστὸν *πάσχειν*: τὸ *μαρτύριον* ὡς μαρτυρία πίστεως καὶ ζωῆς, — «εἰς ἓνα Κόσμον, ὅστις θεωρεῖ τὸν Πιστεύοντα ὡς Κακούργον, διότι ἀποτελεῖ

οὔτος σκάνδαλον δι' αὐτὸν» (135/81). Τὸ πάσχειν, ὡς μετοχή «εἰς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ,... τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς, Ὅστις, διὰ τοῦτο, ὑπῆρξεν ὁ ἀληθινὸς Ἴανθρωπος, διότι ἔζησεν ὡς ὁ ταπεινωθεὶς, ὁ ἐλάχιστος, ὁ περιφρονηθεὶς Ἴανθρωπος» (75/35). «Ἡ γνησία, Χριστιανική, θρησκευτικότης,... ἡ ἐκδηλουμένη ὡς προσέγγις τοῦ Θεοῦ, ἄγει εἰς Πάσχειν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς τὸ θέλημα μαρτυρίας τῆς Ἀληθείας με μαρτύριον καὶ θυσίαν» (97/54). Τὸ δὲ μαρτυρεῖν, ὡς μετοχή εἰς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ, «ἄγει τὸν Χριστιανὸν εἰς ἑξομοίωσιν πρὸς τὸν Χριστὸν» (123/79). «Εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἡ ἰσχὺς τῶν Ἀτόμων ἐγκείται ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ των» (116/77). Ὁ δὲ ὄντως μάρτυς τῆς Ἀληθείας προσεύχεται εἰς τὸν Θεόν,... οὐχὶ διὰ νὰ παρέλθει τὸ μαρτύριόν του, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐνισχυθεῖ, ὥστε νὰ ὑπομείνει τοῦτο... Ἐχεις, λοιπόν, τὸ θάρρος νὰ προσεύχῃσαι ἔτσι» (135/82);

Ἐπὶ τὴν κεντρικὴν ταύτην ἔννοιαν τοῦ Μαρτυρίου στεγάζεται ὁ Κ. πλῆθος συναφῶν ἔννοιῶν καὶ κατηγοριῶν, ποὺ προσδιορίζουν τὴν Χριστιανικὴν ὑπαρξίν καὶ ζωὴν, καὶ δὴ: — «*Τὴν Θεῖαν Χάριν*», ἣτις σώζει, «ὅπως τὸν Λησὴν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ» (56/27). «Δι' οὐδενὸς ἔργου ἀποκτάται ἡ Αἰώνιος εὐδαιμονία, — αὕτη εἶναι Ἡ Χάρις» (39/8). — *Τὴν Πίστιν*, ἣτις ἐκφράζεται ὡς *Θεο-Κεντρισμός*: «Ὅ,τι κάμνει τὸν Ἴανθρωπον Ἴανθρωπον, τοῦτο εἶναι, κατ' ἐξοχίην, ἡ σχέσις του πρὸς τὸν Θεόν» (21/2) ὡς *ἀκολουθεῖν τὸν Χριστόν*: «Ὁ Χριστιανὸς εἶναι «οὐχὶ ὀπαδὸς μᾶς *διδασκαλίας*, ἀλλὰ μιμητὴς τῆς *ζωῆς* τοῦ Χριστοῦ... Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ Ἀλήθεια, ἡ Ὁδὸς καὶ ἡ Ζωὴ καὶ οὐχί, ἀπλῶς, εἰς διδάσκαλος, προβάλλων διδασκαλίας καὶ ἀρκούμενος εἰς ὀπαδοὺς» (79/38). «Τὸ Ἄντικείμενον τῆς πίστεως εἶναι οὐχὶ *διδασκαλία* τις,... ἀλλ' ἡ *ὄντοτης τοῦ Διδασκάλου*,... τὸ πραγματικὸν τοῦ Θεοῦ» (71/32). «Συνιστᾶ δὲ τρομακτικὴν παρανόησιν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ, νὰ θαυμάζομεν, ἀπλῶς, τὴν ἀλήθειαν, ἀντὶ νὰ γινόμεθα μάρτυρες αὐτῆς διὰ τῆς ζωῆς μας... Ἀποτελεῖ ψεῦδος, ἀπάτην καὶ ἁμαρτίαν νὰ θέλομεν νὰ θαυμάζομεν, ἀπλῶς, τὸν Χριστὸν — ἀκόμη καὶ προσευχόμενοι —, ἀντὶ νὰ ἀκολουθῶμεν Αὐτὸν» (83.84/41). Τέλος ἡ Πίστις εἶναι Ἄνησυχία, «ἀνήσυχον πρᾶγμα», καὶ οὐχὶ *κατοχή* ἀληθείας τινὸς (55 ἔξ./27). Ἡ Πίστις ἐκδηλοῦται *ἐλεγκτικῶς* μέχρι καὶ ἐπαναστατικῶς, με ὅλας τὰς ἀκολουθίας τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς θυσίας ἐκεῖ, ὅπου ἀναδύεται τὸ Ἀρνητικὸν καὶ τὸ Κακόν, ὡς ἀναλήθεια, ἀδικία, ἀναληγσία, πλεονεξία, ἀλαζονεία κ.λπ., *ἐπιδοκιμαστικῶς* δὲ εἰς τὰ θετικὰ ἔργα ἀγάπης, δικαιοσύνης, ἀληθείας, ἀρετῆς κ.λπ. Ἡ Πίστις εἶναι Ἄνησυχία, — ὅστις ἐφησυχάζει ἔχει «νεκρὰν» πίστιν (Ἰακ. 2,17 ἔξ.).

— «*Τὴν ἀγάπην*, δηλ. τὴν δύναμιν, ποὺ κατευθύνει τὴν ζωὴν τῶν

ἀνθρώπων» (64/28). Εἰς τὴν Ἀγάπην προσδίδει, ἀκραιοφνῶς, *Χριστιανικὸν* περιεχόμενον ὁ Κ. «Ἡ ἀγάπη τοῦ Ἀνθρώπου θεμελιούται, μυστηριωδῶς, ἐν τῇ Ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ» (106/66), ἤτοι γνήσιος Ἀνθρωπισμός, ἄνευ Θεοῦ, δὲν ὑπάρχει. «Θὰ ἔπρεπε νὰ λεχθεῖ πρὸς τοὺς Ἀνθρωπιστὰς (Humanisten): Καταργήσατε τὸν Ἀνθρωπισμόν! Διότι Ἀνθρωπισμός... εἶναι, βασικῶς, ἡ Ἀνθρωπιὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ» (104/65). «Τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς Ἀνθρώπους. Δι' ἕκαστον ἄτομον καὶ χάριν αὐτοῦ, —διὰ τὸ πτωχότατον, εὐγενέστατον ἢ τὸ ἐγκαταλελειμμένον—, ἐκίνησεν ὁ Θεὸς Οὐρανὸν καὶ Γῆν» (173/99). «Ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει νὰ κάμει, τελικῶς, μόνον μὲ τὸν Θεὸν» (112/74), ἤτοι διὰ τὸν Χριστιανισμόν, βασικῶς, ἐν καὶ μόνον «καθῆκον» ὑπάρχει: «ἡ Ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν», ἣτις κινεῖ «εἰς ἀγάπην καὶ τοῦ ἀστόργου τούτου κόσμου», ὅστις δὲν ἀξίζει ἀγάπης, διότι «ἐν τῷ Κακῷ κεῖται» (150/88· 141/85). Ἡ γνησία Ἀγάπη βιοῦται ὡς Πάσχειν, μαρτύριον καὶ θυσία, —εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς δὲ καὶ μόνον ἐπιφυλάσσει ὁ Θεὸς τὸ «δῶρον» τούτου: «Μόνον εἰς ἐκείνους, πὺ ἀγαπᾷ ὁ Θεὸς καὶ ἀγαποῦν τὸν Θεόν, —μόνον εἰς ἐκείνους— παρέχει ὁ Θεὸς τὸ Μαρτύριον» (141/85), τὸ ὁποῖον ἐκδηλοῦται ὡς ἐλευθερία ἔναντι τοῦ Ἐγὼ καὶ τοῦ Κόσμου. «Μόνον διὰ τοῦ Ἐγὼ σου ἔχει ὁ Κόσμος δύναμιν ἐπὶ Σοῦ, —ὅταν δὲ νεκρώσεις τὸ Ἐγὼ σου, τότε εἶσαι καὶ διὰ τὸν Κόσμον νεκρὸς» (144/87), καὶ ἄρα ἐλεύθερος. «Ὅταν θὰ μάθεις, ἐν τῇ Ἀγάπῃ πρὸς τὸν Θεόν, νὰ μισεῖς ἑαυτόν, τότε καὶ μόνον θὰ μπορεῖς νὰ ὀμιλεῖς περὶ *Χριστιανικῆς ἀγάπης*» (149/88). Ἡ ὑπέρβασις τοῦ Ἐγὼ διὰ τῆς Ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν ἄγει «εἰς τὴν Ἀγάπην πρὸς τὸν Πλησίον, ἣτις εἶναι τελειότητα Ἀγάπης... ἀφοῦ ἕκαστος Ἀνθρώπος —ἄνευ ὄρων ἕκαστος Ἀνθρώπος— εἶναι ὁ Πλησίον» (110-111/70). Ἡ Χριστιανικὴ πρὸς τὸν Πλησίον Ἀγάπη εἶναι ὑπέρβασις τῆς ἐγωιστικῆς Ἀγάπης «τοῦ Φυσικοῦ ἀνθρώπου», ὅστις ἀγαπᾷ, ἀποκλειστικῶς, ἑαυτόν καὶ τοὺς οἰκείους του (131 ἐξ./81), καὶ στρέφεται, εὐεργετικῶς, πρὸς πάντα συν-ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο ἀφήνει χώρον ὁ Χριστιανισμὸς καὶ διὰ τὴν Ἀγαμίαν (88/47). Τὴν ἀληθινὴν Ἀγάπην ἐνεσάρκωσεν ἐν τῇ ζωῇ του «ὁ Θεάνθρωπος». «Οὗτος ἐξ Ἀγάπης ἐγένετο Ἀνθρώπος, Οὗτος εἶναι ἡ Ἀγάπη:... ἐξ ἀγάπης πρὸς τοὺς Ἀνθρώπους ἐθυσίασε τὴν ζωὴν του, ὑπέστη δι' αὐτοὺς τὸν ἐπονείδιστον θάνατον, —Οὗτος ὑποφέρει, χάριν αὐτῶν, τὴν ζωὴν ταύτην μὲ θεῖαν ἀγάπην, συμπόνοιαν καὶ εὐσπλαγχνίαν» (120/78), —ἡ γνησία ἀγάπη φέρει *χριστοκεντρικὸν* χαρακτῆρα, ὡς μετοχὴ εἰς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

—Τὴν *Ταπεινώσιν*, ὡς τὴν «ὑπαρξιακὴν» ἔκφρασιν «τῆς ταπεινώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ὅστις ἔζησεν ἀφανῶς, ὡς Ἀνθρώπος, παρ'

όλον ὅτι ἦτο Θεός... "Ὅστις πιστεύει, γίνεται σύγχρονος πρὸς Αὐτόν, ὡς πρὸς τὴν ταπεινώσιν Του» (94.95/52). «Οὐδείς δύναται νὰ γνωρίσει, ὄντως, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐὰν δὲν συγχρονισθεῖ πρὸς Αὐτόν, ὡς πρὸς τὴν ταπεινώσιν Του», τοῦθ' ὅπερ σημαίνει: «Πάσχειν ὡς Ἐκεῖνος... ἐν ὑπομονῇ» (122.123/79). «Ἐν τούτῳ ἐγκείται ἡ δοκιμασία: Νὰ γίνει καὶ νὰ παραμείνει τις Χριστιανός, — ἐν μαρτύριον, μὲ πόνους καὶ βάσανον, ποῦ μὲ οὐδὲν ἄλλο μαρτύριον ἐπιδέχεται σύγκρισιν... Ὁ Κόσμος εἶναι φρικτός... Ἡ Ἀλήθεια καταδιώκεται... Διὰ τοῦτο: Νὰ προσβλέπεις, πάντοτε, πρὸς τὸν Ταπεινωθέντα» (135-136/83· 124/79)! «Γνώρισμα τοῦ ἀληθινοῦ Χριστιανοῦ εἶναι ἡ ταπεινοφροσύνη του... Ἡ Χριστιανικὴ ὕπαρξις εὐρίσκει τὴν ὑψίστην τελειώσιν τῆς, ὅταν εἰς τὸν καθρέπτην τοῦ κόσμου καθρεπτίζεται ὡς βαθυτάτη ταπεινώσις» (138/83). Μόνον δὲ εἰς τὴν ἀφανῆ ταύτην μορφήν του προβάλλεται «ὁ Χριστιανισμὸς ὡς πρόσκομμα: διὰ μὲν τοὺς Ἰουδαίους ὡς σκάνδαλον, διὰ δὲ τοὺς Ἕλληνας ὡς μωρία» (139/84).

Ἡ Θεολογία θεολογεῖ μὲ ἀπόβλεψιν «εἰς τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν παρόντα Κόσμον, τὸν ὁποῖον ἐκθειάζουν οἱ Φιλόσοφοι ὡς τὸν κάλλιστον, καὶ ὅστις, ὅμως, καθήλωσε τὴν ἀγάπην ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, ἐνῶ ὠρύετο πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Βαραββᾶ. Διὸ καί, ὅτι εἶναι διὰ τὴν Φιλοσοφίαν ἀληθινόν, τοῦτο δὲν εἶναι διὰ τὴν Θεολογίαν» (129/79). Ἡ Θεολογία δὲν εἶναι «γνώσις» (67/29), δὲν εἶναι θεωρητικὴ «διδασκαλία» περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ (71 ἐξ./32), δὲν εἶναι ἐκλογίκευσις τῶν θείων Ἀληθειῶν, αἵτινες προσεγγίζονται διὰ τῆς πίστεως καὶ «μὲ ἀπόρρητον τῆς Λογικῆς» (167/98· 134/81), δὲν εἶναι προβολὴ ἠθικῶν ἀξιών: Ὁ Χριστιανισμὸς «οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν Ἠθικὴν» (151/89). «Τὸ ἔργον αὐτῆς συνίσταται οὐχὶ εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ κατανοήσῃ, ὅτι Οὗτος εἶναι ἀκατάληπτος. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἱερὰν ὑπόθεσιν τῆς πίστεως καὶ μόνον διὰ τῆς τοιαύτης χρήσεως ἐξαγιαάζεται καὶ ὁ θεολογικὸς στοχασμὸς» (103/63). Ἡ Θεολογία εἶναι Νοητικὴ ἔκφρασις πιστευούσης ὑπάρξεως καὶ ζωῆς, ὡς μαρτυρίας καὶ μυστηρίου (25/6). «Ὁ Χριστιανισμὸς κηρύττεται οὐχὶ διὰ λόγων, ἀλλὰ διὰ πράξεων... μὲ τὸ νὰ βλέπει τις τὴν δρᾶσιν τοῦ Διδασκάλου» (89/48). Ὅμως τί πράττει ἡ Θεολογία; «Αὕτη παρεμβάλλει, πλήρης πονηρίας, μεταξὺ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Βίβλῳ καὶ Ἐμοῦ τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο προσκόμματα: Ἐρμηνεῖαν καὶ Ἐπιστήμην καὶ πάλιν Ἐπιστήμην,... μὲ τὸ πρόσχημα, ὅτι δι' αὐτῶν φέρει τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ πλησίον μου, — ἢ Ἀλήθεια, ὅμως, εἶναι τὸ ἀντίθετον. Ἔτσι, διὰ τοῦ τρόπου τούτου, ἀπομακρύνω ἀπ' ἐμοῦ, πονηρῶς, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ». Διὰ τὴν Θεολογίαν δὲ ταύτην ἰσχύουν οἱ λόγοι: «ὁ οἶκος μου οἶκος προσευχῆς

ἐστιν ὑμεῖς δὲ ἐποιήσατε αὐτὸν οἶκον Λησιῶν» (33-34/6' Λουκ. 19, 46 κ.ά.).

Ὅμως ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν θεολογίαν τῆς ταπεινώσεως. Ἐκφρασις τῆς ταπεινοφροσύνης εἶναι ἡ βαθυτάτη «συναίσθησις τῆς Ἀμαρτωλότητος,... ὡς εἰλικρινῆς στάσις ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς συνείδησις ταπεινώσεως... Μόνον ἐν τῇ συναισθήσει τῆς Ἀμαρτωλότητος καθίσταται δυνατὴ ἡ εἴσοδος εἰς τὸν Χριστιανισμόν» (160.161/94). Ὅμως ἡ συναίσθησις αὕτη τῆς Ἀμαρτωλότητος δὲν σημαίνει αὐτο-βασανισμόν καὶ ἀπόγνωσιν, ἀλλὰ πεποίθησιν ὅτι ὁ Θεὸς *συνεχώρησε* τὰς ἁμαρτίας μου (75/35). Εἰς τὸν γνησίως πιστεύοντα «καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸν Θεὸν κυριαρχεῖ οὐχὶ ἡ Ἀμαρτία, ὡς ἀνάμνησις, ἀλλ' ἡ σκέψις, ὅτι ὁ Θεὸς *συνεχώρησε* τὰς Ἀμαρτίας μου» (102-103/62).

Ἡ ταπεινώσις φέρει τὰ γνωρίσματα τῆς Ἀσκήσεως, ἥτις ἐκδηλοῦται οὐχὶ ὡς «Ἀσκητικὸς φανατισμός», ὡς προσπάθεια ἐκβιασμοῦ τῆς ἰδίας σωτηρίας ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ διὰ «τεχνικῆς» τινος, — «Ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς τῆς ὑπομονῆς» (100/58)—, ἀλλ' ὡς δύναμις καὶ ἀποστασις ἐναντι τοῦ Κόσμου καὶ τῶν Ἀγαθῶν του: ὡς «Ὅχι-Λέγειν... πρὸς τὴν Κοσμικότητα», κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν «Ἐρημιτῶν» (151/89' 132/81).

Τέλος ἡ ταπεινώσις εἶναι Ἀποφατισμός, Σιωπή: «Τὸ Παιδί εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν Ἐγὼ-Ἀνθρωπος». Διὰ τὸν Χριστιανόν, ὁμως, ἰσχύει τὸ ἀντίθετον: Ἡ Σιωπή, — ὡς ἐκ τούτου δὲ «ἀποτελεῖ ἡλιθίαν κραυγὴν ἢ προβολὴν τοῦ Θετικοῦ (Positiv)... Ἡ ὑψίστη Θρησκευτικὴ ἔκφρασις τοῦ Πιστοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ Μηδαμινότης» (101/59). «Υἶδος Θεοῦ εἶναι μόνον ὁ ἐν σιγῇ διάγων» (163/96). Λοιπόν: «Τῆρι σιωπῆν! Ἐπίβαλλε σιωπῆν!... Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν εἰσακούεται διὰ τῶν θορυβωδῶν μέσων» (158/92). «Ὁ Θεὸς οἰκεῖ ἐν τῇ σιγῇ» (156/91), «φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, Ὅν εἶδεν οὐδεὶς Ἀνθρώπων, οὐδὲ ἰδεῖν δύναται» (Α' Τιμ. 6,16). Ὅμως «ἡ θεώρησις αὕτη τοῦ Θεοῦ, ὡς Ἠρεμοῦντος ἐν ἀπειρῶ εὐδαιμονία καὶ ἐν ἀπειρῶ ὑπεροχῇ ἐναντι τοῦ κόσμου, ἐγκυμονεῖ τὸν κίνδυνον, διὰ τὸν Χριστιανόν, νὰ καταστεῖ Ἀνερέργητος καί, ἀπλῶς, θεωρητικὸς» (37/8); περὶ αὐτοῦ δὲ προειδοποιεῖ ὁ Κ. Ἡ πορεία τοῦ γνησίως Πιστεύοντος διαγράφεται, ἐν προκειμένῳ, σαφῆς: Οὗτος ζῆ ὡς «καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκων» (Α' Κορ. 15,31). «Χριστιανὸς εἶναι καὶ γίνεται τις ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Θάνατον» (40/10). Ἡ πορεία ζωῆς τοῦ Χριστιανοῦ εἶναι ἡ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ: ὁ δρόμος τῆς ἐγκαταλείψεως καὶ «τῆς φορικτῆς μοναξιάς» (121/78), ὅστις εἶναι, ὁμως, «ὁ δρόμος τῆς ὀρθῆς σχέσεως πρὸς τὸν

Θεόν... Ἡ Μοναξιά εἶναι διαλεκτικότης», δυναμένη νὰ ὀδηγήσει εἰς τὸν Θεὸν ἢ εἰς τὴν ἀπόγνωσιν καὶ εἰς τὴν ἀπώλειαν: «Εἰς τὴν Μοναξιάν εἶναι τὸ Ἀπόλυτον, καί, συγχρόνως, ὁ ὕψιστος κίνδυνος» (159/93).

Ὁ Χριστιανὸς κάμνει ὑπέρβασιν τῆς ἀπολύτου Μοναξιάς του, ζῶν ὑπὸ τὴν *διαρκῆ παρουσίαν* τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ πίστις εἶναι ἡ βίωσις τοῦ Ἀπολύτου εἰς τὸ *ἐκάστοτε παρόν*. «Ἐν σχέσει πρὸς τὸ Ἀπόλυτον ὑπάρχει εἷς καὶ μόνον χρόνος: τὸ παρόν. Ὅστις δὲν συγχρονίζεται πρὸς τὸ Ἀπόλυτον, τοῦτο οὐδόλως ὑπάρχει δι' αὐτόν. Ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ Ἀπόλυτον,... Μόνον δὲ τὸ σύγχρονον εἶναι τὸ πραγματικὸν δι' ἐμέ» (47.48/18). Ἐν τῇ πρὸς Θεὸν σχέσει του βιώνει ὁ Πιστὸς ἀμφοτέρω ὡς «παρόν» καὶ «συγχρόνως»: τὴν ἐγκατάλειψιν καὶ τὸν Θάνατον, καὶ τὴν Ζωὴν ὡς ἀκλόνητον ἐλπίδα, — ἀκριβῶς, ὅπως καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς: «Θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλιπες» (Μτθ. 27,46), καί: «Πάτερ, εἰς χεῖράς Σου παρατίθεμαι τὸ πνεῦμά μου» (Λουκ. 23,46).

Εἰς τὸν περὶ Θεοῦ λόγον του ἔρχεται ὁ Kierkegaard εἰς ὀξείαν ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὸ δογματικὸν παρελθὸν τῆς θεολογο-φιλοσοφίας τοῦ Σχολαστικισμοῦ καὶ τοῦ Ἰδεαλισμοῦ, ἥτις ἐξήρε τὸ Ἀντικειμενικὸν καὶ τὸ Λογικὸν εἰς βάρους τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ τοῦ παραδόξου τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως. Κυρίως δὲ ἐστράφη κατὰ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Hegel, ἥτις κυριαρχεῖται ὑπὸ τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ ἀφηρημένου Πνεύματος καὶ παραθεωρεῖ τὴν συγκεκριμένην Ὑπαρξιν καὶ Ζωὴν. «Εἰς τὴν γλώσσαν τῆς Ἀφαιρέσεως οὐδέποτε ἔρχεται εἰς φῶς καί, πολλῶ μᾶλλον, οὐδέποτε μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῆ ἡ δυσκολία τῆς Ὑπάρξεως καὶ τοῦ Ὑπάρχοντος. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ Ἀφηρημένη σκέψις, θεωροῦσα ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς αἰωνιότητος (*sub specie aeterni*), παραθεωρεῖ τὸ συγκεκριμένον, τὴν χρονικότητα, τὸ γίνεσθαι τῆς Ὑπάρξεως, τὴν ἀνάγκην τοῦ Ὑπάρχοντος, ὅτι δηλ. συντίθεται οὗτος ἐκ τοῦ Αἰωνίου καὶ τοῦ Χρονικοῦ, συγκεκριασμένου ἐν τῇ Ὑπάρξει»⁴⁹. «Ἡ Ἀφηρημένη σκέψις ἀγνοεῖ τὸ Ἠθικὸν καὶ παρανοεῖ τὸ Θρησκευτικόν» (214). «Θεώρησις τῆς Ὑπάρξεως ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς αἰωνιότητος καὶ τῆς Ἀφαιρέσεως σημαίνει, βασικῶς, κατάργησιν αὐτῆς... Ἡ Ὑπαρξις δὲν κατανοεῖται ἄνευ τῆς κινήσεως, καὶ ἡ κίνησις δὲν κατανοεῖται, θεωρουμένη ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς αἰωνιότητος» (216). «Ἡ

49. S. Kierkegaard, *Abschliessende wissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken* (ἐν: Reclam: Geschichte der Philosophie, -19 Jahrhundert, 9917(6)/1991, σ. 207). Περαιτέρω αἱ σελίδες παρατίθενται ἐντὸς τοῦ κυρίως κειμένου.

Ἐπισημαίνεται ὅτι «ἡ ἀλήθεια εἶναι ὑποκειμενικὴ» (222), «ἢ δὲ καθαρὰ σκέψις εἶναι φάντασμα». «Διὰ τὸν Ὑπάρχοντα εἶναι τὸ ὑπάρχειν τὸ ὑψιστον ἐνδιαφέρον του, καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς ὑπάρχειν ἢ πραγματικότης» (223), ἐν ἀντιθέσει «πρὸς τὴν Ἀφαίρεσιν, ἥτις τοῦ εἶναι ἀδιάφορος» (222).

Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ ἀνωτέρω, «λαμβάνομεν ὡς παράδειγμα τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ: Ἀντικειμενικῶς κάμνει τις συλλογισμούς, διὰ νὰ ἀποδείξει, ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ὑπάρχει, ὑποκειμενικῶς δὲ τὸ ἐνδιαφέρον στρέφεται εἰς τὸ πῶς σχετίζεται τὸ Ἄτομον πρὸς τὸν Θεὸν ἔτσι δηλ., ὥστε ἡ σχέση του νὰ εἶναι μία ἀληθινὴ σχέση πρὸς τὸν Θεόν»⁵⁰. «Ἀντικειμενικῶς τίθεται ἡ ἔμφασις ἐπὶ τοῦ τί λέγεται, ὑποκειμενικῶς δὲ ἐπὶ τοῦ πῶς λέγεται τοῦτο» (316). Εἰς τὸν «ἀντικειμενικόν» περὶ Θεοῦ λόγον ἢ ὑπαρξίς τοῦ Θεο-λογοῦντος παραμένει «ἐκτὸς» τῆς σχέσεως πρὸς τὸν Θεόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν «ὑποκειμενικόν», καθ' ὃν ὁ Θεὸς εἶναι ἡ προσδιοριστικὴ δύναμις τῆς θεολογούσης ὑπαρξεως. «Εἰς τὴν Ἠθικο-Θρησκευτικὴν σχέσιν ἡ ἔμφασις τίθεται ἐπὶ τοῦ 'πῶς', δηλ. «μετατίθεται ἡ σχέση τοῦ Ὑπάρχοντος πρὸς τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον ἐντὸς τῆς ἰδίας αὐτοῦ Ὑπαρξεως. Ἀντικειμενικῶς ἀναζητοῦνται, ἀπλῶς, περιεχόμενα σκέψεων, ἐνῶ ὑποκειμενικῶς ἐρωτᾶται περὶ τῆς βιώσεως» τοῦ λεγομένου. Ἐδῶ ὁ Θεολογῶν δὲν ἀναζητεῖ τὴν Ἀλήθειαν, ἀλλὰ προσδιορίζεται ὑπ' αὐτῆς, — δὲν στοχάζεται περὶ αὐτῆς, ἀλλ' ἀποφασίζει ὑπὲρ ἢ κατ' αὐτῆς, διὸ καὶ «μόνον εἰς τὴν ὑποκειμενικότητα ὑπάρχει Ἀπόφασις», καὶ ἀκολούθως: «Ἀλήθεια εἶναι τὸ ὑποκειμενικὸν 'πῶς' καὶ ἡ ὑποκειμενικότης» (316.317). «Ἡ Ἀλήθεια εἶναι τὸ παράδοξον» (312), «ἢ Ἀλήθεια εἶναι τόλμη» (317), καὶ οὐχὶ ἀντικειμενικὴ βεβαιότης καὶ λογικὴ κατάληψις. «Συναφῶς δὲ θὰ ἠδύνατο νὰ δοθῆι καὶ ὁ προσήκων ὀρισμὸς περὶ τῆς Ἀληθείας: Ἡ ἀντικειμενικὴ ἀβεβαιότης, βασταζομένη μὲ τὸ πάθος τῆς ἐσωτερικῆς κατανύξεως, εἶναι ἢ Ἀλήθεια, ἢ ὑψίστη Ἀλήθεια, ἥτις ὑπάρχει διὰ κάθε Ὑπάρχοντα. (317). «Ὁ Θεὸς εἶναι ὑποκείμενον, ... ἀπείρου ποιτικῆς διαφορᾶς» ἐναντι τοῦ Ἀνθρώπου, ὁ δὲ Ἀνθρώπος γίνεται ἢ παύει νὰ εἶναι ὑποκείμενον ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ προσεγγίσεως τοῦ Θεοῦ ὑφ' ἐκάστου Ἀτόμου. Εἶναι ἀδιανόητον, λοιπόν, νὰ στοχάζεται ὁ Ἀνθρώπος περὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ «ἀντικειμένου», καὶ νὰ προσπαθῆι νὰ «ἀποδείξει» λογικῶς καὶ ἀντικειμενικῶς Αὐτόν. Ὁ Θεὸς «γνωρίζεται», προσοικειούμενος,

50. S. Kierkegaard, *Unwissenschaftliche Nachschrift* (Die subjektive Wahrheit des Gläubigen), ἐν: *Glaube und Vernunft*, ἐκδοθ. ὑπὸ N. Hoerster (Reclam: 8059(5)/1988, σ.313). Αἱ περαιτέρω σελίδες παρατίθενται ἐν τῷ κειμένῳ.

ἦτοι διὰ μετοχής τῆς προσωπικῆς ζωῆς εἰς τὴν Θεϊαν Ζωήν. «Μόνον, ὅταν στραφεῖ τὸ Ἄτομον πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν κατάνυξιν, μπορεῖ νὰ ἴδῃ τὸν Θεόν»⁵¹.

Βεβαίως ἠσκήθη κατὰ τῆς ὑποκειμενικῆς ταύτης περὶ Ἀληθείας καὶ Θεοῦ ἀντιλήψεως τοῦ Kierkegaard κριτικῆ, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως. Οὕτως ἀναφέρει ὁ Η. Albert χαρακτηριστικῶς: Ὁ Kierkegaard «προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξει, ὅτι μία Λογικὴ ἐξήγησις γνησίων προτάσεων πίστεως εἶναι τελείως ἀνάρμοστος»⁵², — ἐν τούτοις «ἀποβαίνει ὁ ὑποκειμενισμὸς οὗτος εἰς βάρος τῆς ἀναζητήσεως ἀντικειμενικῆς ἀληθείας» (324), καὶ ἀποσκοπεῖ εἰς τὸ «νὰ καταστήσει τὴν πίστιν ἀπρόσβλητον (immun) ἔναντι πάσης κριτικῆς ἐκ μέρους τῆς Λογικῆς», διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς μίαν Πίστιν, ἣτις ὁμολογεῖ «τὸ Παράδοξον ὡς Παράλογον» (326.327). Ὁ Κ. φθάνει μέχρι σημείου νὰ ἀδιαφορεῖ, «ἐὰν ὁ Θεός, εἰς τὸν ὁποῖον προσεύχεται τις, ὑπάρχει ὄντως, ἦτοι ἐὰν ἡ πρότασις, ὅτι Οὗτος ὑπάρχει, ἀντικειμενικῶς, εἶναι ἀληθινή» (324). «Ὅμως δὲν θὰ πρέπει νὰ λησμονῆται, ὅτι μία ἀντικειμενικὴ πίστις ἀποτελεῖ τὸν ἐλάχιστον ὄρον καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς, Χριστιανικῆς πίστεως. Εἷς Χριστιανός, ὅστις δὲν πιστεύει καὶ ἀντικειμενικῶς, ὅπως ἀπαιτεῖ ὁ Kierkegaard, στερεῖται παντὸς κριτηρίου συμπεριφορᾶς», καὶ καταλήγει, ἔτσι, «ἡ πίστις εἰς τὸ Παράλογον» (325.327).

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἀπαντῶνται ἐκφράσεις εἰς τὸν Κ., αἵτινες θὰ ἠδύνατο νὰ κατανοηθοῦν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς κριτικῆς τοῦ Η. Albert, ὅπως π.χ. ἡ ἀκόλουθος: «Ὁ εἷς προσεύχεται ἀληθῶς εἰς τὸν Θεόν, παρ' ὄλον ὅτι προσκυνεῖ οὗτος ἐν Εἰδῶλον. Ὁ δὲ ἕτερος προσεύχεται ἀναληθῶς εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεόν, διὸ καὶ προσκυνεῖ οὗτος ἀληθῶς ἐν Εἰδῶλον» (314-315). Ὅμως ὁ Κ. δὲν ἀμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξιν καὶ ὄντοτητα τοῦ Θεοῦ καὶ ἀντικειμενικῶς, π.χ. λέγων: «Τὸ ἀντικείμενον τῆς πίστεως εἶναι ἡ πραγματικότης τοῦ Θεοῦ, —πραγματικότης, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὑπάρχειν»⁵³. Ὅμως κατανοεῖ τοῦτον Χριστο-Λογικῶς: «Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς Πίστεως», (94/52), καὶ Πνευματο-Λογικῶς: «Ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα καὶ μαρτυρεῖται μόνον ἐν πνεύματι, ἦτοι εἰς τὸ ἔσω τοῦ Ἀνθρώπου. Πᾶσα δὲ ἐξωτερικὴ μαρτυρία περὶ τοῦ Θεοῦ, ἐὰν θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ

51. S. Kierkegaard, μν. ἔργ.: *Die Leidenschaft des Religiösen* 46/17. 19/2.

52. H. Albert, *Zur Glaubensproblematik bei Pascal, James und Kierkegaard*, ἐν: μν. ἔργ.: *Glaube und Vernunft*, 323. Αἱ περαιτέρω σελίδες ἐν τῷ κεμένῳ.

53. S. Kierkegaard, μν. ἔργ.: *Die Leidenschaft des Religiösen* 71/32. Αἱ ἀκολουθοῦσαι σελίδες ἐν τῷ κεμένῳ.

περὶ τοιαύτης λόγος, μπορεῖ νὰ εἶναι, κάλλιστα, μία ἀπάτη» (43/11). Τέλος δὲ καὶ Σωτηριο-Λογικῶς, ἀπαιτῶν ἐξομοίωσιν τῆς θεολογούσης ὑπάρξεως καὶ ζωῆς πρὸς τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς ἀδιάλειπτον μετοχὴν καὶ κοινωνίαν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸ θέλημα Αὐτοῦ. Ὁ Η. Albert εἶναι Φιλόσοφος καὶ ἀδυνατεῖ νὰ διεισδύσει εἰς τὰς ποικίλας Θεολογικὰς πτυχὰς τῶν στοχασμῶν τοῦ Κ., ἀλλὰ καὶ ἐκ μέρους μου δὲν ὑπάρχει ἡ πρόθεσις ἀνεπιφυλάκτου δικαιώσεως τῆς Θεολογίας τοῦ Κ., ἥτις διαφέρει καὶ ὑπολείπεται, εἰς πλεῖστα ὅσα καὶ ποικιλοτρόπως, ἔναντι τῆς Ὁρθοδόξου θεολογικῆς παραδόσεως.

Ἐπέμεινά πως εἰς τὴν παρουσίᾳσιν ὄψεων τινῶν τῆς θεολογίας τοῦ Kierkegaard, διὰ τὸν λόγον ὅτι θεμελιώδη γνωρίσματά της ἀντιστοιχοῦν ἢ καὶ συμπίπτουν πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας, καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀποτελεῖ, δι' ἐμέ, ἐκκλησιαστικὴν διαπίστωσιν. Ὁ Κ. εἶναι εἷς Ἀνατολικὸς θεολόγος, ὅστις, ὅμως, σκέπτεται μὲ δυτικὰς κατηγορίας, ἥτοι τρόπους ἐπεξεργασίας καὶ προβολῆς τῶν ιδεῶν του. Οὗτος εἶναι φορεὺς τοῦ Ὁρθοδόξου, Ἀσκητικοῦ, πνεύματος, —ζῶν, ὅμως, καὶ δρῶν ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου. Καὶ βεβαίως ὁ προσανατολισμὸς του εἶναι Ἀγιογραφικὸς: εἰς τὴν Βίβλον ἀναζητεῖ καὶ ἀνευρίσκει καὶ ἐκ ταύτης ἀντλεῖ τὰς ἀληθείας του. Ὅμως κατανοεῖ ταύτας, ἐρμηνευτικῶς, εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Ἀνατολικῆς παραδόσεως, —καὶ τοῦτο δὲν εἶναι τυχαῖον: Ὁ Κ. ἐγνώριζε τὴν Ὁρθόδοξον, ἰδίως τὴν Ἀσκητικὴν, θεολογίαν, ὅπως ἤδη ἐλέχθη, καθὼς καὶ τὴν διαλεκτικὴν ἢ μᾶλλον «συμπληρωτικὴν» μέθοδον αὐτῆς, τοῦ: «καὶ-καί», διὰ τῆς ὁποίας ἀπορρέπεται ἡ δυτικὴ, Λογικὴ, μέθοδος τοῦ: «ἢ-ἢ», —ἥτο δὲ ἄριστος γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὸ γεγονὸς τοῦτο τῆς σχέσεως τοῦ Κ. πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν πνευματικότητα ἔχει μέχρι τούδε, παντελῶς, παραθεωρηθεῖ. Καὶ ὅμως ὁ Κ. ὑπῆρξεν ἡ κυρία ἀφετηρία τῆς Θεολογικῆς ἐπαναστάσεως, πού ἔλαβε χώραν εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὸν 20ὸν αἰ. Ἀκόμη καὶ ἀκρότητές τινες τῆς θεολογίας του πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ «ὑπαρξισμοῦ», ὅπως π.χ. ἡ, σχεδόν, ἀποκλειστικὴ στροφή πρὸς τὸ Ἄτομον, ὡς ἀπόβλεψις εἰς τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ, μὲ ἐμφανῆ παραγκώνισιν τοῦ ἐκκλησιαστικο-κοινωνικοῦ παράγοντος, —«Ὁ Θεὸς καλεῖ τὸ Ἄτομον. Ὁ καλούμενος ἴσταται μόνος καὶ μόνος πορεύεται τὸν δικόν του δρόμον, —μόνος μὲ τὸν Θεὸν» (101/60)—, ἢ ὁ ἐξυποκειμενισμὸς τοῦ Θεοῦ (ὑποκειμενισμὸς τῆς Ἀληθείας) κ.λπ., ἀποτελοῦν παρακαταθήκην καὶ βαθυτέρας τάσεις τῆς Ὁρθοδόξου, Ἀσκητικῆς, θεολογίας. Βεβαίως οἱ μεγάλοι θεολόγοι (Καππαδόκαι κ.λπ.) «διώρθωσαν» τὴν θεολογίαν ταύτην μὲ «ἀντικειμενικὰ» καὶ «ἐπιστημονικὰ» στοιχεῖα, χωρὶς, ὅμως, καὶ νὰ

παραχαράξουν τὸ πνεῦμα τῆς Ἀσκητικῆς θεολογίας, μὲ τὴν ὁποίαν ἑναρμονίζονται, πλήρως, ὡς πρὸς τὰ περιεχόμενά της.

Ἡ μεταγενεστέρα, ὅμως, Ὁρθόδοξος Θεολογία δὲν ἠμπόρεσε καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ κατανοήσῃ, πλέον, τὴν γνησίαν Ἀνατολικὴν παράδοσιν, διότι ἐπηρεάσθη, βαθύτατα, ἐκ τοῦ Δυτικοῦ τρόπου σκέψεως καὶ τῶν περιεχομένων του. Τὸ κακὸν ἤρχισεν ἀπὸ τῆς Θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως διὰ τοῦ Λουθήρου κ.λπ., καὶ ἀκολούθως, ὅτε ἡ Ὁρθοδοξία, ἐμπλακείσα εἰς «διαλόγους» πρὸς τὸν Προτεσταντισμὸν καὶ τὸν Καθολικισμὸν καὶ ἀδυνατοῦσα νὰ δίδῃ λόγον ἐκ τοῦ χώρου τῆς δικῆς της παραδόσεως, ἐδανείζετο ἰδέας ἐκ τῶν δύο τούτων Ὁμολογιῶν καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ παγιωμένου, δογματικῶς, Καθολικισμοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πρὸκύψουν αἱ γνωσταὶ καὶ μέχρι σήμερον κυκλοφοροῦσαι «Κατηγήσεις», «Ἐγχειρίδια», «Συνόψεις» κ.λπ. τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, διὰ τῶν ὁποίων κατεστράφη τὸ Θεολογικὸν πνεῦμα τῆς Ἀνατολικῆς παραδόσεως. Μὲ βάσιν τὰ «Ἐγχειρίδια» ταῦτα καὶ εἰς μαθητῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς δύναται νὰ διδάξῃ, ἄσπογον, Δογματικὴν καὶ Ἠθικὴν, ἀρκεῖ νὰ ἔχει ἐκμάθει καλῶς τὰ «συνταγολόγια» ταῦτα. Ἔτσι δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονός, ὅτι τὰ, κατ' ἐξοχίαν, Θεολογικὰ μαθήματα κατηργήθησαν, σχεδόν, εἰς τὰς πανεπιστημιακὰς Θεολογικὰς Σχολὰς τῆς Ἑλλάδος ἢ διδάσκονται ὑπὸ ἐντελῶς ἀναρμοδίων Ἀτόμων, — καὶ τοῦτο, διότι: εἶναι, πλέον, «γνωστὸν» τὸ περιεχόμενον αὐτῶν καὶ δύναται νὰ διδαχθεῖ ὑφ' οἰουδήποτε. Τὸ δὲ πλέον τραγικόν: Εἰς τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς κατηργήθη ὁ περὶ Θεοῦ, Ἰησοῦ Χριστοῦ, Θείας Ἀποκαλύψεως κ.λπ. λόγος, μὲ σαφῆ ροπήν πρὸς τὴν *ἐκκοσμίκευσιν*, ἥτοι τὴν ἑνασχόλησιν μὲ *ἐνδοκοσμικά*, Χριστιανικά, γεγονότα, ὅπως ἱστορία, πατρολογία, ἱστορία δογμάτων, πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος θρησκευτικῶν συναρτήσεων κ.λπ.. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος περὶ *αὐτο-καταργήσεως* τῆς Ἑλληνικῆς, Ὁρθοδόξου, θεολογίας καὶ περὶ ἐκφυλισμοῦ εἰς ἓνα θρησκευτικὸν *Historismus*. Ἐναπομένει, λοιπόν, διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν νὰ *μετα-νοήσῃ*, νὰ ἀναζητήσῃ, συνειδητῶς, τὴν γνησίαν δογματικὴν παράδοσίν της, καθῶς καὶ τὰς διακριτικὰς σχέσεις της πρὸς τὰ ποικίλα ρεύματα τῆς Δυτικῆς θεολογο-φιλοσοφίας!

(Συνεχίζεται)